

МІЖНАРОДНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІЗНЕСУ І ПРАВА

ПУШАК ЯРОСЛАВ ЯРОСЛАВОВИЧ

УДК: 338.439.02

**УПРАВЛІННЯ СИСТЕМОЮ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ:
РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ**

08.00.05 – розвиток продуктивних сил та регіональна економіка

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук

ХЕРСОН – 2012

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Міжнародному університеті бізнесу і права Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України.

Науковий консультант: доктор економічних наук, професор,
член-кореспондент НАНУ, заслужений діяч
науки і техніки України
Загорський Володимир Степанович,
Національна академія державного управління при
Президентові України, директор Львівського
регіонального інституту державного управління.

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор
Пила Василь Іванович,
Інститут міжнародної економіки та інформаційних
технологій імені Святої Великої княгині Ольги
Міжрегіональної академії управління персоналом,
м. Київ, завідувач кафедри;

доктор економічних наук, професор
Іртищева Інна Олександрівна,
Міжнародний університет бізнесу і права,
професор кафедри маркетингу і дизайну;

доктор економічних наук, доцент
Гончаренко Ірина Василівна,
Миколаївський державний аграрний університет,
професор кафедри світового сільського господарства
і зовнішньоекономічної діяльності.

Захист відбудеться "12" липня 2012 р. о 10:00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 67.135.01 у Міжнародному університеті бізнесу і права за адресою: 73039, м. Херсон, вул. 49 Гвардійської дивізії, 37 а.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Міжнародного університету бізнесу і права за адресою: 73039, м. Херсон, вул. 49 Гвардійської дивізії, 37 а.

Автореферат розісланий "12" червня 2012 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

І.С. Кайтанський

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Одним з основних напрямків внутрішньої діяльності держави є її економічна політика, характер якої в сучасних умовах визначений переходом України до нової моделі суспільного ладу і нового типу суспільних реалій. Протягом останніх років спостерігається спроба адаптувати до суспільних потреб підприємницьку діяльність, забезпечивши різноманіття і рівність умов функціонування всіх форм власності. Ціль цього – забезпечити розвиток економіки на основі саморегулювання і добросовісної конкуренції. Однак за період незалежності тільки позначилися деякі основні елементи ринкових відносин. Відмова держави від впливу на економічні відносини, зведення її регулюючої ролі до мінімуму не призвело до відчутних позитивних результатів. Виникла потреба в пошуку оптимальних способів участі держави в економічних процесах, налагодженні ефективного державного регулювання, сумісного з ринковими механізмами. Однак вирішення цієї проблеми пов'язано з великими труднощами. Їх природа закладена в специфіці трансформаційного періоду, що пов'язаний із кризами й іншими негативними соціальними явищами. Причина криється в ігноруванні однієї з закономірностей трансформаційного періоду, відповідно до якої перетворювальна діяльність у сфері економіки повинна ефективно й розумно поєднуватися з охоронною функцією, тобто з діяльністю по забезпеченню національної економічної безпеки.

Однією із проблем і складових частин національної безпеки є продовольча безпека, що має два аспекти: соціально-економічний і політико-економічний. Якщо перший аспект прямо пов'язаний з національною безпекою й обумовлений внутрішніми факторами держави, то другий – відображає її зовнішні параметри і належить до категорії міжнародної, глобальної проблеми.

Неоднаковий економічний потенціал регіонів, різні розміри їх територій і ступінь розвитку транспортної інфраструктури, рівні доходів населення і цін на продукти харчування накладають специфіку на організацію продовольчого забезпечення і продовольчу безпеку регіонів.

Серед вітчизняних і зарубіжних авторів, праці яких присвячені проблемам національної безпеки, зокрема – продовольчої, слід назвати таких дослідників, як Блау С.Л., Борисов М.Г., Васильєв В.М., Васильчак С.В., Гончаренко І.В., Горбулін В.П., Дацків Р.М., Жаліло Я.А., Іртищева І.О., Кравченко А.А., Крючков В.Г., Лагодієнко В.В., Ліпкан В.А., Ліферт В.М., Міценко І.М., Нижник Н.Р., Пашко П.В., Піла В.І., Пирожков С.І., Самойлов А.А., Шкарлет С.М. та інші відомі автори.

Незважаючи на те, що процеси забезпечення продовольчої безпеки держави піддаються детальному вивченню з боку експертів, учених і фахівців, тенденції і суперечливі прояви продовольчої безпеки на державному і регіональному рівні несуть у собі ще багато недослідженого й мають потребу в осмисленні. Механізми забезпечення регіональної продовольчої безпеки мають реалізовуватись на інноваційній основі у інтегрованих організаційних структурах, які відповідають вимогам часу.

Актуальність вирішення проблеми стійкого забезпечення продовольством і забезпечення продовольчої безпеки регіонів з урахуванням їх специфічних особливостей розвитку, а також недостатня вивченість її окремих теоретичних і прикладних аспектів визначають актуальність досліджуваної тематики і коло розглянутих питань.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана у межах комплексної науково-дослідницької роботи Міжнародного університету бізнесу і права за темою “Ефективне використання ресурсного потенціалу АПК України в умовах глобалізації світової економіки” (номер державної реєстрації 0109U002938) та Львівського державного університету внутрішніх справ за темою “Економічна безпека України: стан, проблеми та шляхи вирішення” (номер державної реєстрації № 0109U007852). Особистий внесок автора полягає у розробці теоретичних, методологічних та прикладних засад формування і функціонування механізмів управління системою продовольчої безпеки регіону.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є розробка теоретико-методологічних та прикладних засад формування і функціонування механізмів управління системою продовольчої безпеки регіону.

Реалізація мети дисертаційної роботи обумовила наступні задачі дослідження:

- дослідити теоретичні засади та розвинути понятійно-термінологічний апарат управління системою продовольчої безпеки регіону;
- розробити нову концепцію стратегічного управління продовольчою сферою регіону на основі факторно-цільового підходу;
- запропонувати систему комплексного моніторингу продовольчої безпеки регіону;
- розробити модель регіонального кластеру для встановлення ефективних економічних взаємовідносин між сільськогосподарськими товаровиробниками й переробними підприємствами розробити модель регіонального кластера;
- удосконалити економічну модель процесу відтворення продовольчої безпеки;
- розробити методичний підхід до ранжирування регіонів України і оцінки використання виробничого потенціалу регіональних агропромислових комплексів;
- запропонувати модель забезпечення продовольчої безпеки на рівні регіону через постійно діючу процедуру моніторингу продовольчого ринку;
- обґрунтувати методичний підхід до визначення ємності продовольчого ринку та оцінки продовольчого забезпечення регіону;
- розробити концептуальну модель регіонального ринку продовольства;
- розвинути напрями і систему заходів інституційного регулювання регіонального продовольчого ринку;
- обґрунтувати механізми функціонування регіональних оптових ринків сільгосппродукції, сировини й продовольства;

- розробити пропозиції зі стратегічного планування розвитку регіональної продовольчої сфери.

Об'єктом дослідження є процеси управління системою продовольчої безпеки регіону.

Предметом дослідження є теоретичні, методологічні та прикладні аспекти формування і функціонування механізмів управління системою продовольчої безпеки регіону.

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження є системне осмислення умов і особливостей управління системою продовольчої безпеки на рівні регіону, основні дослідження зарубіжної і вітчизняної економічної думки з питань продовольчої безпеки.

При виконанні дослідження використано низку загальнонаукових та спеціальних методів пізнання економічних явищ і процесів. Метод абстрагування використовувався при визначенні понять і категорій, створення наочних образів. Використання системного підходу визначило розгляд об'єкта і предмета дослідження як системи і елемента соціально-економічних відносин у державі. Методи спостереження, виміру і опису використано для дослідження властивостей і зв'язків системи продовольчої безпеки. Метод порівняння використано при визначенні тенденцій розвитку регіональних продовольчих ринків. Аналітичний і синтетичний методи застосовані при визначенні етапів і факторів розвитку ринків продовольства. Системний аналіз і синтез покладено в основу формування стратегії продовольчого забезпечення регіону. Індуктивний метод застосовано при прогнозуванні змін у досліджуваній системі. Моделювання застосовано при побудові моделей продовольчого ринку і моделей управління розвитком системи продовольчої безпеки.

Інформаційну базу дослідження становили законодавчі та нормативні акти України, статистичні дані Державної служби статистики України, Міністерства аграрної політики України і продовольства, монографії, наукові статті вітчизняних і зарубіжних дослідників, нормативно-довідкові матеріали.

Наукова новизна одержаних результатів дисертаційного дослідження полягає у формуванні теоретико-методологічних засад і розробці практичних рекомендацій, спрямованих на формування і функціонування механізмів управління системою продовольчої безпеки регіону. Найбільш важливі результати, отримані в процесі дослідження, і їх наукова новизна полягає в наступному:

вперше:

- розроблено концепцію стратегічного управління продовольчою сферою регіону на основі факторно-цільового підходу, що враховує вплив численних внутрішніх і зовнішніх факторів. Специфіка пропонованого факторно-цільового підходу полягає: у виявленні і використанні широкого кола рушійних сил найрізноманітнішої природи; у холістичному баченні продовольчої сфери як єдиного об'єкта управління; увага акцентується на управлінні процесами створення і розвитку нових великомасштабних форм організації агробізнесу;

- запропоновано систему комплексного моніторингу продовольчої безпеки регіону (підсистеми виробництва, підсистеми споживання, підсистеми

економічної доступності продовольства, самозабезпеченості регіону основними видами продовольства), яка включає заходи щодо безперервного аналізу стабільності системи продовольчого забезпечення стосовно до виникаючих загроз;

- розроблено модель регіонального кластера, яка орієнтована на створення сучасних високотехнологічних виробництв і випуск конкурентоспроможної продукції і встановлення ефективних економічних взаємовідносин між сільськогосподарськими товаровиробниками й переробними підприємствами. Суть моделі кластера полягає у оптимізації взаємовідносин між учасниками кластера й підвищенні ефективності функціонування продовольчого ринку регіону;

удосконалено:

- економічну модель процесу відтворення продовольчої безпеки, яка відображає цільові характеристики, критерії, показники оцінки й динаміки продовольчої безпеки, виділено основні етапи продовольчого забезпечення і елементи механізму вирішення основних проблем у процесі виробництва й споживання продовольства;

- методичний підхід до ранжирування регіонів України і оцінки використання виробничого потенціалу регіональних агропромислових комплексів, яка дозволяє виділити регіони найбільш вигідні для виробництва основних продуктів харчування за умовами їх продовольчого забезпечення і диференціювати регіони за виробництвом основних продуктів сільськогосподарського виробництва для обґрунтування кластерного підходу в забезпеченні продовольчої безпеки;

- модель забезпечення продовольчої безпеки на рівні регіону через постійно діючу процедуру моніторингу продовольчого ринку, який здійснюється за чотирма групами показників, що відображають економічний, соціальний і медичний аспекти продовольчої безпеки. Обрані показники фізичної й економічної доступності, сталості й раціону харчування, а також якості продуктів харчування, повинні найбільш детально й повно представити характеристику своєї категорії;

- напрями і систему заходів інституційного регулювання регіонального продовольчого ринку, зокрема розроблено: структурно-логічну модель державного регулювання розвитку АПК регіону і модель впливу державних інститутів на систему забезпечення продовольчої безпеки регіону; пропозиції щодо удосконалення конкретних механізмів інституційного регулювання продовольчого ринку регіону і самозабезпеченості регіонів продовольчими товарами; заходи щодо підтримки малого бізнесу і створення більш насиченої конкурентної атмосфери при проведенні державних закупівель сільськогосподарської продукції;

дістали подальший розвиток:

- понятійно-термінологічний апарат дослідження у частині визначення понять: «продовольча безпека регіону», «забезпечення продовольчої безпеки», «регіональний продовольчий ринок», які виступають теоретичним базисом управління системою продовольчої безпеки регіону;

- концептуальна модель регіонального ринку продовольства на основі імітаційного моделювання, яка дозволяє, за допомогою системи показників у спрощеному вигляді, охарактеризувати якісну своєрідність розвитку всіх основних елементів ринку на сучасному етапі й на заданому відрізку часу в майбутньому;

- методичний підхід до визначення ємності продовольчого ринку та оцінки продовольчого забезпечення регіону, відповідно до якої спершу виділяють групу показників, що найбільш детально відображають кожен аспект продовольчої безпеки, за якими надалі здійснюється аналіз, з урахуванням виділення етапів аналізу;

- механізми функціонування регіональних оптових ринків сільгосппродукції, сировини й продовольства - розроблено механізм управління ризиками діяльності оптових ринків продовольства на основі визначення критичної контрольної точки і модернізовано метод перетворення вимог покупців у вимірювані показники якості послуг, адаптований до умов оптової торгівлі;

- стратегічне планування розвитку регіональної продовольчої сфери - представлено узагальнену схему постадійного формування і розвитку міжгалузевого продовольчого комплексу при державній підтримці в рамках загальної стратегії модернізації економіки регіону і розроблено стратегічний прогноз якісних змін у регіональній продовольчій сфері.

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості використання теоретико-методологічних, методичних і практичних розробок і пропозицій у діяльності органів влади різних рівнів при формуванні стратегії і механізмів управління продовольчою безпекою регіонів України.

Результати дисертаційного дослідження, висновки та рекомендації, що містяться в роботі, схвалені та використовуються в практичній діяльності Миколаївської обласної державної адміністрації (довідка № 29-25/183 від 14.09.2011 р.), Головного управління економіки Закарпатської обласної державної адміністрації (довідка № 02-1/173 від 12.03.2012 р.), Головного управління агропромислового розвитку Херсонської обласної державної адміністрації (довідка № 8-700-4/94 від 05.03.2012 р.), в навчальному процесі Львівського державного університету внутрішніх справ (акт № 18 від 11.04.2012 р.) та Міжнародного університету бізнесу і права (довідка № 375 від 28.02.2012 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження є самостійною науковою працею автора. Наукові результати, висновки і пропозиції, що виносяться на захист, отримані автором особисто.

Апробація результатів дисертації. Основні положення і результати дисертаційного дослідження оприлюднені автором на конференціях, семінарах, нарадах, серед яких найбільш важливими були: VII Міжнародна науково-практична конференція “Україна та її регіони на шляху до інноваційного суспільства” (м. Донецьк, 31 жовтня - 1 листопада 2006 р.); Міжнародна науково-практична конференція „Проблеми та шляхи вдосконалення економічного механізму підприємницької діяльності” (м. Жовті Води, 19-20

березня 2009 р.); Міжнародна наукова конференція “Przedsiębiorczość a rozwój regionalny” (м. Кельци, 28 травня 2010 р.); Міжнародна науково-практична конференція "Ludzie, zarządzanie, gospodarka" (м. Кельци, 4 червня 2011 р.); Міжнародна наукова конференція "Gospodarowanie zasobami w regionie w warunkach zagrożenia" (м. Кельци, 27 вересня 2010 р.); II Міжнародна науково-практична конференція «Проблеми формування та реалізації конкурентної політики» (м. Львів, 15-16 вересня 2011 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Achievement of high school - 2011» (м. Софія, 17-25 листопада 2011 р.); VIII Міжнародна науково-практична конференція «Україна наукова» (м. Київ, 21-23 грудня 2011 р.); VIII Міжнародна науково-практична конференція «Соціум. Наука. Культура» (м. Київ, 24-26 січня 2012 р.); VIII Міжнародна науково-практична конференція «Сучасна наука в INTERNET» (м. Київ, 24-26 лютого 2012 р.); Міжнародна науково-практична конференція "Regionalny program rozwoju na tle strategii UE "Europa 2020" z uwzględnieniem roli ubezpieczeń (м. Кельци, 25 квітня 2012 р.); VIII Всеукраїнська науково-практична конференція «Молода наука України. Перспективи та пріоритети розвитку» (м. Запоріжжя, 29-30 вересня 2011 р.); II Всеукраїнська науково-практична конференція «Наука України. Перспективи та потенціал» (м. Дніпропетровськ, 29-30 листопада 2011 р.); Всеукраїнська науково-практична конференція «Перспективи розвитку економіки в ринкових умовах» (м. Мукачево, 17-18 лютого 2012 р.); V звітна науково-практична конференція «Актуальні проблеми економічної безпеки в контексті ринкової трансформації економіки України» (м. Львів, 16 грудня 2011 р.).

Публікації. Теоретичні і практичні результати дисертаційного дослідження, висновки і пропозиції автора відображено у 42 публікаціях, в т.ч. у 2 монографіях, 27 статтях у наукових фахових виданнях. Загальний обсяг публікацій – 52,03 ум. друк. арк., з яких 44,60 ум. друк. арк. належать особисто авторові.

Обсяг і структура роботи. Дисертація складається із вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел, який нараховує 421 найменування, додатків. Основна частина дисертації викладена на 411 сторінках комп'ютерного тексту, список використаних джерел – на 42 сторінках. Робота містить 45 таблиць, 97 рисунків, 4 додатки на 42 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У першому розділі «**Теоретичні основи управління системою продовольчої безпеки регіонів України**» досліджено наукові основи дослідження продовольчої безпеки, обґрунтовано необхідність забезпечення продовольчої безпеки як основи життєзабезпечення й підвищення якості життя населення, досліджено пріоритетні сфери й механізми забезпечення продовольчої безпеки регіонів, визначено вплив процесів глобалізації та міжнародної інтеграції та стан продовольчої безпеки України та її регіонів

Національна безпека визначається як забезпечення стабільного функціонування держави й захист його від зовнішніх і внутрішніх впливів

надзвичайного характеру. Економічна безпека є якісною характеристикою суспільства, яка вивчається в економічному розрізі з точки зору цілісності, тобто для якої стан економіки є одним із індикаторів життєздатності й функціональної узгодженості основних соціальних інститутів, ідеології й культури. При цьому економічна безпека розглядається як певний якісний стан національної економіки.

Одним з найважливіших соціально-економічних аспектів національної безпеки сучасної України була й залишається продовольча безпека. Національну продовольчу безпеку доцільно охарактеризувати як макроситуацію, при якій всі члени суспільства фактично користуються правом на достатнє харчування або продовольчі ресурси і для цього наявна необхідна кількість продовольства. Національна продовольча безпека включає у себе продовольче забезпечення, що охоплює всі етапи відтворювального процесу, включаючи виробництво, обмін, розподіл і споживання продовольства, а також створення продовольчого резерву й систему зовнішньоекономічних зв'язків. Головною метою продовольчої безпеки виступає покращення здоров'я й підвищення якості життя населення, що досягається шляхом виробництва й споживання в достатній кількості якісних і доступних для населення продуктів харчування. Продовольча безпека формується як певний вектор руху будь-якої національної продовольчої системи до свого ідеального (нормативного) стану.

В результаті дослідження виділено три об'єктивно необхідні основні напрями державної політики України в сфері продовольчої безпеки: досягнення повної продовольчої самозабезпеченості у виробництві так званих стратегічних сільгосптоварів з наступним перетворенням України у великого регіонального експортера даної продукції; формування сильного АПК, стійкого до зовнішніх і внутрішніх загроз, заснованого на збалансованому розвитку всіх регіонів країни; формування зовнішньоторговельних умов забезпечення продовольчої безпеки. Стратегічною метою макроекономічного регулювання агропродовольчої сфери й умовою забезпечення продовольчої безпеки є досягнення економічної й соціальної рівноваги національного й регіональних продовольчих ринків.

Доведено, що з позицій нормативної теорії сутність поняття «продовольча безпека регіону» принципово відрізняється від аналогічного поняття на рівні країни. Під продовольчою безпекою будь-якого регіону розуміється такий стан його економіки, при якому існують умови і діє налагоджений механізм задоволення потреб населення в основних продуктах харчування відповідно до платоспроможного попиту.

Дослідження довело, що основними напрямами підвищення продовольчої безпеки українських регіонів є: інтенсивний розвиток і підвищення конкурентоспроможності АПК стосовно імпорту; збільшення реальних доходів населення; сприяння експорту продовольчих товарів з високою доданою вартістю, широке використання нетарифних методів регулювання імпорту; державна підтримка цін на сільгосппродукцію за допомогою створення резервних фондів, субвенцій на розвиток інфраструктури й кредитування сільгоспприємств, компенсації диспаритету цін на сільгосппродукцію й

ресурси для її виробництва; розвиток регіональних кластерів по виробництву продовольства; створення загальнонаціональної системи інформації про стан регіональних і зовнішніх ринків продовольства.

Регіональний продовольчий ринок є організаційно-економічною системою, що інтегрує в єдиному процесі руху товарів виробників сільськогосподарської сировини й продовольства, оптових торговців, безпосередньо споживачів продукції конкретного регіону й відповідну інфраструктуру, що включає в себе комплекс торговельних, складських, адміністративних приміщень і допоміжних служб (банківська сфера, контроль якості, маркетинг). Сутність регіонального продовольчого ринку визначено як сукупність економічних відносин щодо купівлі-продажу сільськогосподарської продукції, що вироблена сільгоспвиробниками регіону. Органічною частиною продовольчого ринку є агропродовольчий ринок або ринок сільськогосподарської продукції, що визначається як сукупність різноманітних видів сільськогосподарських ринків, на яких реалізуються економічні відносини між сільгосптоваровиробниками й споживачами щодо виробництва, обміну й споживання сільськогосподарської сировини й продуктів харчування. Визначено і систематизовано фактори формування й розвитку регіонального продовольчого ринку (рис. 1).

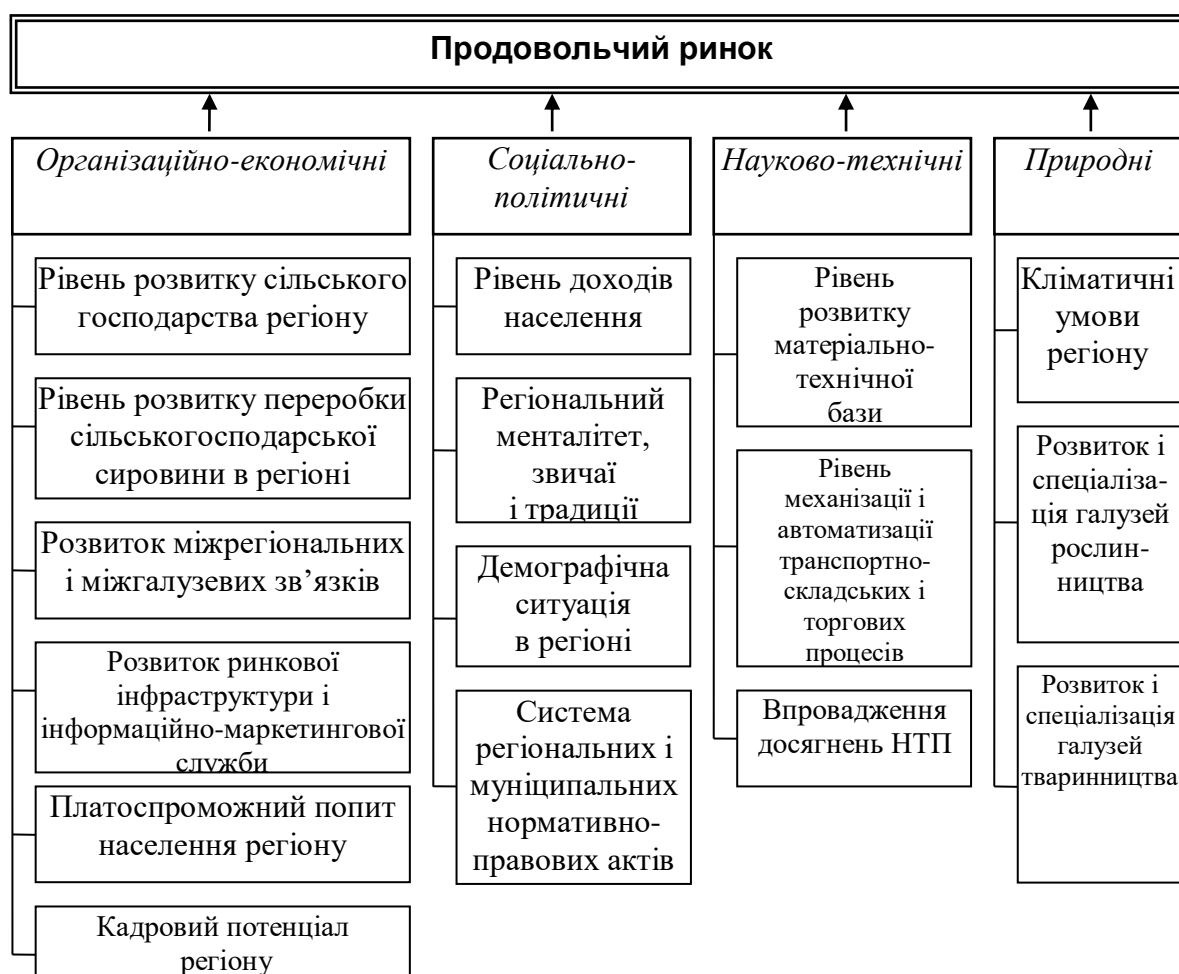

Рис. 1. Фактори, що впливають на формування регіонального продовольчого ринку

В результаті дослідження впливу процесів глобалізації та міжнародної інтеграції на стан продовольчої безпеки України та її регіонів дано визначення поняття «продовольча безпека в умовах глобалізації й міжнародної інтеграції», яке трактується як попередження надмірної залежності країни від імпорту життєво необхідних продуктів харчування при недостатньому власному їх виробництві. Основними негативними наслідками такої залежності є: обтяження платіжного балансу країни великими першочерговими видатками, погіршення постачання населення, голод і загострення соціальної напруги.

У другому розділі **«Методологічні основи управління системою продовольчої безпеки регіонів України»** обґрунтовано теоретико-методологічні принципи забезпечення продовольчої безпеки країни та регіонів, визначено умови та чинники забезпечення продовольчої безпеки регіонів України, здійснено систематизацію методів оцінки стану продовольчої безпеки країни та регіонів, розроблено науково-методичні засади оцінки потенціалу продовольчої безпеки регіонів.

Продовольча безпека передбачає надійне й безперервне забезпечення всіх верств населення якісними продуктами харчування переважно власного виробництва згідно прийнятих фізіологічних норм, економічну доступність продовольства й гарантію збереження даних положень у майбутньому. Парадокс продовольчої проблеми в Україні полягає в тому, що, маючи значний природний потенціал, що дозволяє вирішувати всі проблеми продовольчої безпеки, і, більше того, стати великим експортером екологічно чистих продуктів харчування, наша країна за рівнем харчування перебуває у світі в групі країн «третього світу».

Забезпечення продовольчої безпеки розглядається як спрямований процес забезпечення населення продуктами харчування відповідно до фізіологічних норм із позицій системного підходу, у якому беруть участь суб'єкти ринкових відносин, держава в особі адміністративних органів, некомерційні об'єднання. Трансформація системи забезпечення продовольчої безпеки відбувається у напрямках: досягнення рівноваги між виробництвом, реалізацією і споживанням харчових продуктів; ускладнення системи; зміцнення зв'язків елементів системи; еволюції цілей функціонування системи відповідно до потреб суспільства. В результаті дослідження розроблено динамічну модель управління системою забезпечення продовольчої безпеки.

Захищеність життєво важливих інтересів вітчизняних споживачів продовольства проявляється в дотриманні чотирьох критеріїв задоволення людей у продуктах харчування: критерій фізичної доступності продуктів харчування для споживача; критерій економічної доступності продуктів харчування, тобто їх доступності для споживача за ціною; критерій безпеки продуктів харчування; критерій якості харчування. Виділені критерії визначають ринковий механізм із погляду якості, безпеки й доступності продуктів харчування для українців.

В результаті дослідження було визначено заходи підвищення продовольчого самозабезпечення регіону і запропонована модель структури продовольчого забезпечення регіону, реалізація якої у перспективі дозволить

підвищити ступінь забезпечення продовольчої ємності регіону за рахунок власних товаровиробників.

В роботі було досліджено і класифіковано фактори відтворення продовольчої безпеки, які згруповані за критеріями: економічними, соціальними, соціально-економічними, політичними, екологічними (природно-кліматичними); науково-технічними.

Доведено, що першочергова роль належить соціально-економічному фактору в забезпеченні продовольчої безпеки. Розроблено економічну модель процесу відтворення продовольчої безпеки, яка відображає цільові характеристики, критерії, показники оцінки й динаміки продовольчої безпеки, виділено основні етапи продовольчого забезпечення і елементи механізму вирішення основних проблем у процесі виробництва й споживання продовольства (рис. 2).

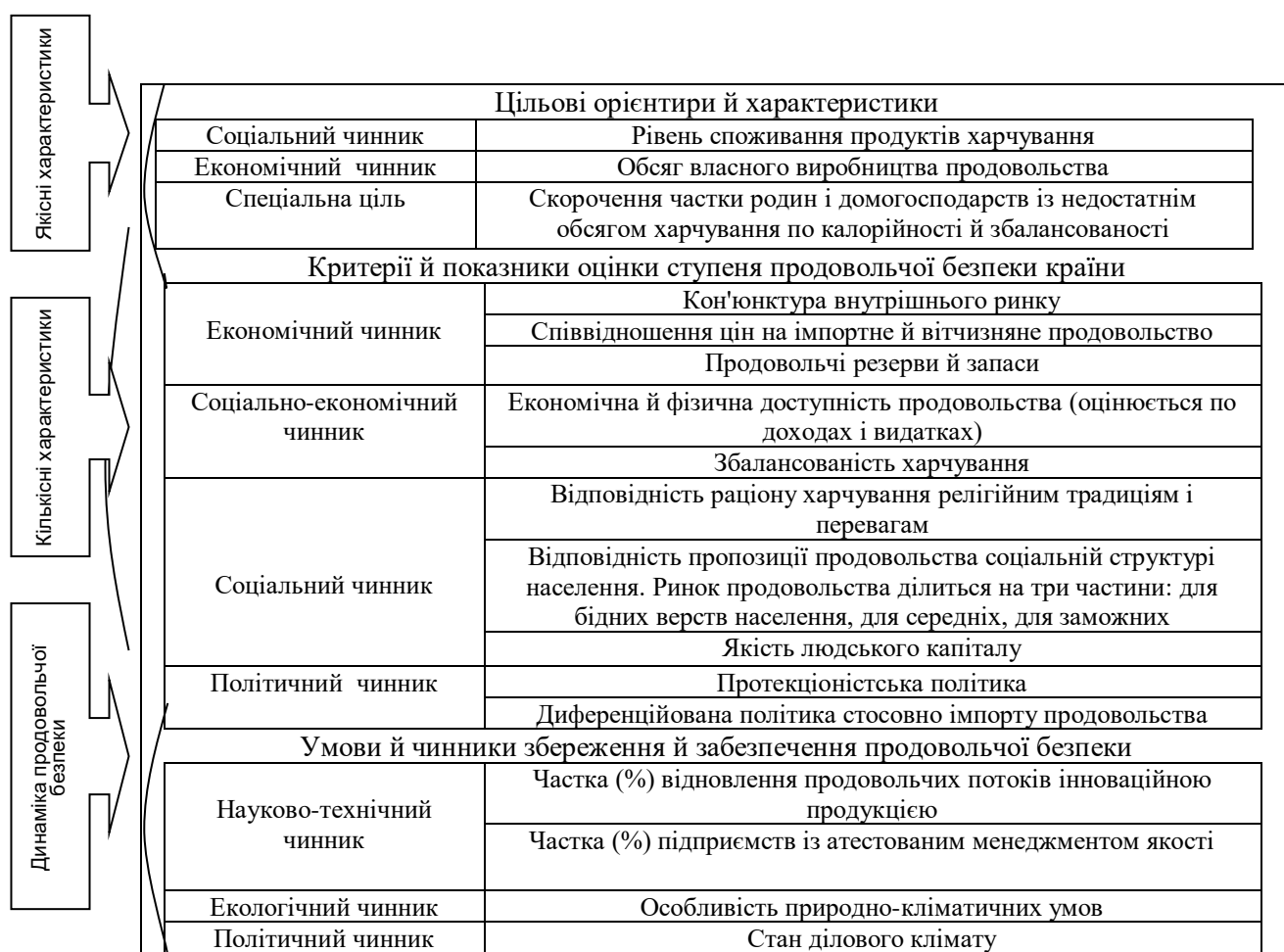

Рис. 2. Економічна модель процесу відтворення продовольчої безпеки

Результатом дослідження системи факторів продовольчого самозабезпечення стало формування блок-схеми оцінки загроз продовольчого забезпечення й формування методів захисту.

Ринковий механізм регулювання продовольчої безпеки країни повинен включати наступні підсистеми: врахування дії законів попиту та пропозиції, конкурентне середовище, рівень і динаміку цін, конкуренцію імпорту.

Продовольчий ринок розглядається в статичі як об'єкт – система впливу, а в динаміці – як система у процесі її розвитку. Коли мова йде про державне регулювання продовольчого ринку, то об'єктом є сфера впливу, якщо ж існує розвиток системи відносин і форм товарообміну – це процес. Комплексний розгляд поняття продовольчої безпеки визначив сукупність її критеріїв: фізична, економічна доступність, розподіл продовольства й раціон харчування, якість і безпека продовольства.

В результаті дослідження здійснено класифікацію методів оцінки продовольчої безпеки, в межах якої виділено три основні напрями: оцінка продовольчої безпеки за одним макропоказником; оцінка продовольчої безпеки за допомогою системи показників; оцінка продовольчої безпеки на основі розрахунку інтегрального вимірника. Запропонована методика оцінки продовольчого забезпечення регіону, відповідно до якої спершу виділяють групу показників, що найбільш детально відображають кожен аспект продовольчої безпеки, за якими надалі буде здійснено аналіз, з урахуванням виділення етапів аналізу. Рівень регіональної продовольчої безпеки визначено як суму оцінок основних критеріїв продовольчої безпеки: фізичної доступності, економічної доступності, достатності споживання продовольства, якості продовольства (рис. 3).

Рис. 3. Модель поетапної оцінки продовольчої безпеки регіону

У роботі представлено модель забезпечення продовольчої безпеки на рівні регіону через постійно діючу процедуру моніторингу продовольчого ринку, який здійснюється за чотирма групами показників, що відображають економічний, соціальний і медичний аспекти продовольчої безпеки (рис. 4). Обрані показники фізичної й економічної доступності, сталості й раціону харчування, а також якості продуктів харчування, повинні найбільш детально й повно представити характеристику своєї категорії.

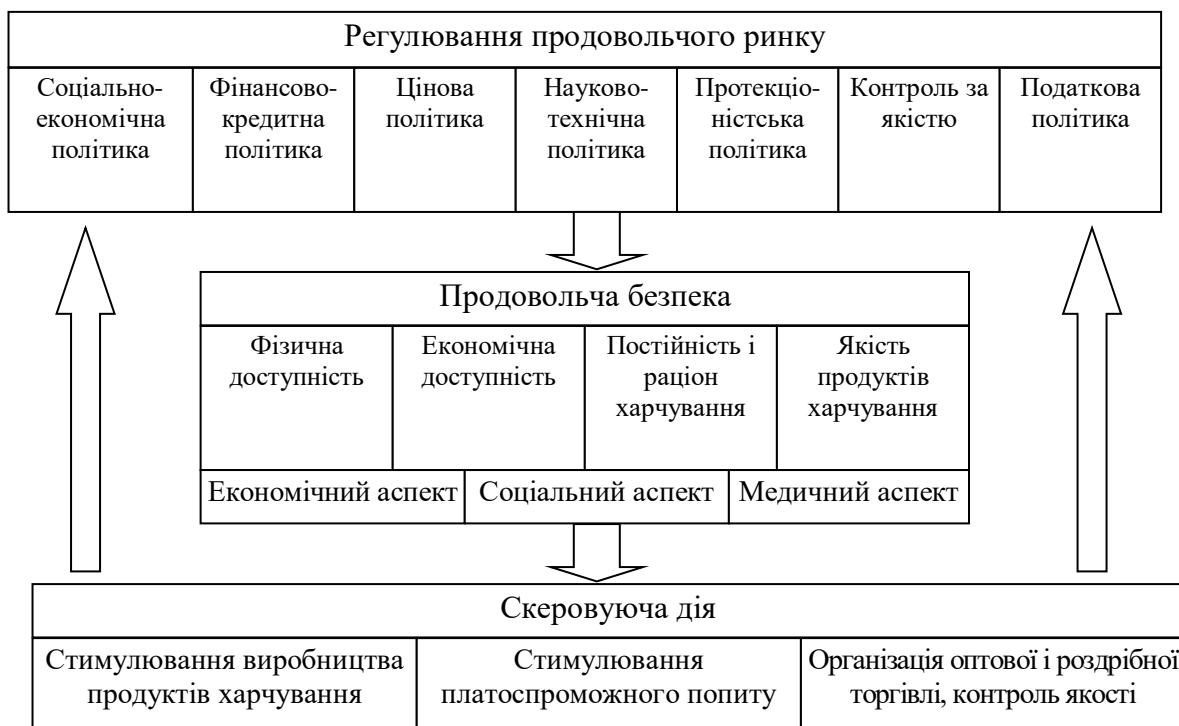

Рис. 4. Модель регулювання продовольчого ринку й забезпечення продовольчої безпеки

У третьому розділі «Діагностика сучасного стану та потенціалу забезпечення продовольчої безпеки України та її регіонів» проаналізовано сучасний стан агропродовольчої сфери в Україні, досліджено регіональні особливості та диспропорції у виробництві продукції аграрного сектору, визначено особливості функціонування харчової промисловості України в регіональному розрізі, досліджено стан зовнішньої торгівлі продовольством в Україні.

На основі аналізу сучасного стану функціонування агропродовольчої системи, досліджувалися проблеми і пріоритетні напрями розвитку виробництва продовольства в Україні. Використання системного підходу дозволило представити структуру агропродовольчої системи України і здійснити аналіз її діяльності щодо забезпечення продовольчої безпеки. Визначено, що активізація ринкових перетворень в аграрному секторі позитивно вплинула на динаміку сільськогосподарського виробництва. Валове виробництво сільськогосподарської продукції підприємствами і господарствами населення поступово наближається до рівноважних пропорцій.

Регіональний розвиток агропродовольчого сектору є трансформацією територіальної організації виробництва продуктів харчування, що спрямована на забезпечення задоволення потреб населення країни і окремих її регіонів ними відповідно до науково обґрунтованих фізіологічних норм споживання і формування потужного експортного потенціалу продовольчих товарів на основі раціонального використання територіальних ресурсів. Дослідження виробництва продовольства у розрізі регіонів показало, що кожен регіон має низку економічних, соціально-географічних і соціальних проблем, які є значущими в аспекті продовольчої безпеки. Спостерігаються суттєві диспропорції у розвитку регіональних агропродовольчих виробництв, обсягах і асортименті продовольства, що виготовляється.

Існуюча територіальна організація виробництва продуктів харчування в Україні вимагає проведення заходів щодо її вдосконалення, серед яких як першочергові слід виділити: обґрунтоване поглиблення спеціалізації на виробництві тих видів продукції, для яких у регіоні існують найкращі абсолютні та порівняльні переваги; створення умов для поширення інтеграційних процесів як між підприємствами галузі, так і з суміжними виробництвами; забезпечення обсягів та масштабів виробництва харчових продуктів в регіонах, які задовольнятимуть внутрішні потреби території, потреби міжрегіонального обміну і експортні потреби країни; необхідність оптимізації кількості та розмірів підприємств у відповідності до вимог комплексного регіонального розвитку економіки та новітніх техніко-технологічних досягнень.

На прикладі Західного регіону за авторською методикою було здійснено оцінку регіональної продовольчої безпеки (табл. 1).

Таблиця 1

Значення основних показників за обраними критеріями для оцінки рівня регіональної продовольчої безпеки (РПБ) в Західному регіоні

Критерії РПБ	Показники за групами критеріїв	Значення показників			Рівень РПБ		
		2008 р.	2009 р.	2010 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.
Доступність фізична	Коефіцієнт самозабезпечення	0,764	0,763	0,788	неприпустимо низький	низький	низький
	Коефіцієнт покриття	0,29	0,41	0,4			
Доступність економічна	Коефіцієнт бідності	0,265	0,25	0,2	неприпустимо низький	неприпустимо низький	низький
	Коефіцієнт доходу	1,78	2	2,2			
	Коефіцієнт Джині	0,399	0,398	0,405			
Достатність споживання продовольства	Коефіцієнт калорійності	2212	2244	2231	низький	низький	низький
	Коефіцієнт раціону	0,5632	0,541	0,5375			
Якість продовольства	Коефіцієнт якості	0,1591	0,1575	0,1061	неприпустимо низький	неприпустимо низький	низький

Проведений аналіз і оцінка рівня РПБ вказують на те, що ступінь економічної доступності продовольства залишається на низькому рівні, а це обумовлює низький рівень достатності споживання, впливаючи на структуру раціону й калорійності харчування населення регіону. Низький платоспроможний попит населення також обмежує можливості збуту

сільськогосподарської продукції й стримує розвиток АПК. Його стимулювання – це важливий і пріоритетний крок у плануванні заходів щодо забезпечення продовольчої безпеки регіону.

Дослідження стану зовнішньої торгівлі продовольством дозволило виявити загальносвітові тенденції розвитку агропродовольчого сектору, які формуватимуть низку викликів та ризиків, що впливатимуть на динаміку аграрного сектору України: наростання ресурсних дисбалансів у світі; цінова нестабільність, необхідність ефективного державного регулювання ринку аграрної продукції; висока інвестиційна привабливість аграрного виробництва, що сприятиме збільшенню конкуренції між країнами; технологізація аграрного виробництва; нерівномірність світового розвитку аграрного виробництва; глобалізація переробної промисловості.

У четвертому розділі **«Концептуальні основи формування стратегії забезпечення продовольчої безпеки України в регіональному аспекті»** здійснено моделювання розвитку продовольчого ринку в системі продовольчої безпеки регіонів України, обґрунтовано вимоги до розвитку регіональних механізмів забезпечення якості й безпеки продовольчих товарів, удосконалено систему інституційного регулювання розвитку аграрної сфери регіону.

Продовольчий ринок регіону є контролюючою стадією всього продовольчого комплексу, у якому всі стадії виробництва кінцевого продукту взаємоконтролюють і взаєморегулюють один одного. Проведені дослідження дозволили визначити функції регіонального продовольчого ринку. Ринковий механізм продовольчого ринку в регіоні, заснований на врахуванні попиту на продукти харчування і їх пропозиції, розвитку конкуренції між споживачами й виробниками, покликаний активізувати сільськогосподарське виробництво території, виробництво переробних підприємств регіону, комерційно-підприємницьку діяльність для задоволення потреб у продуктах харчування.

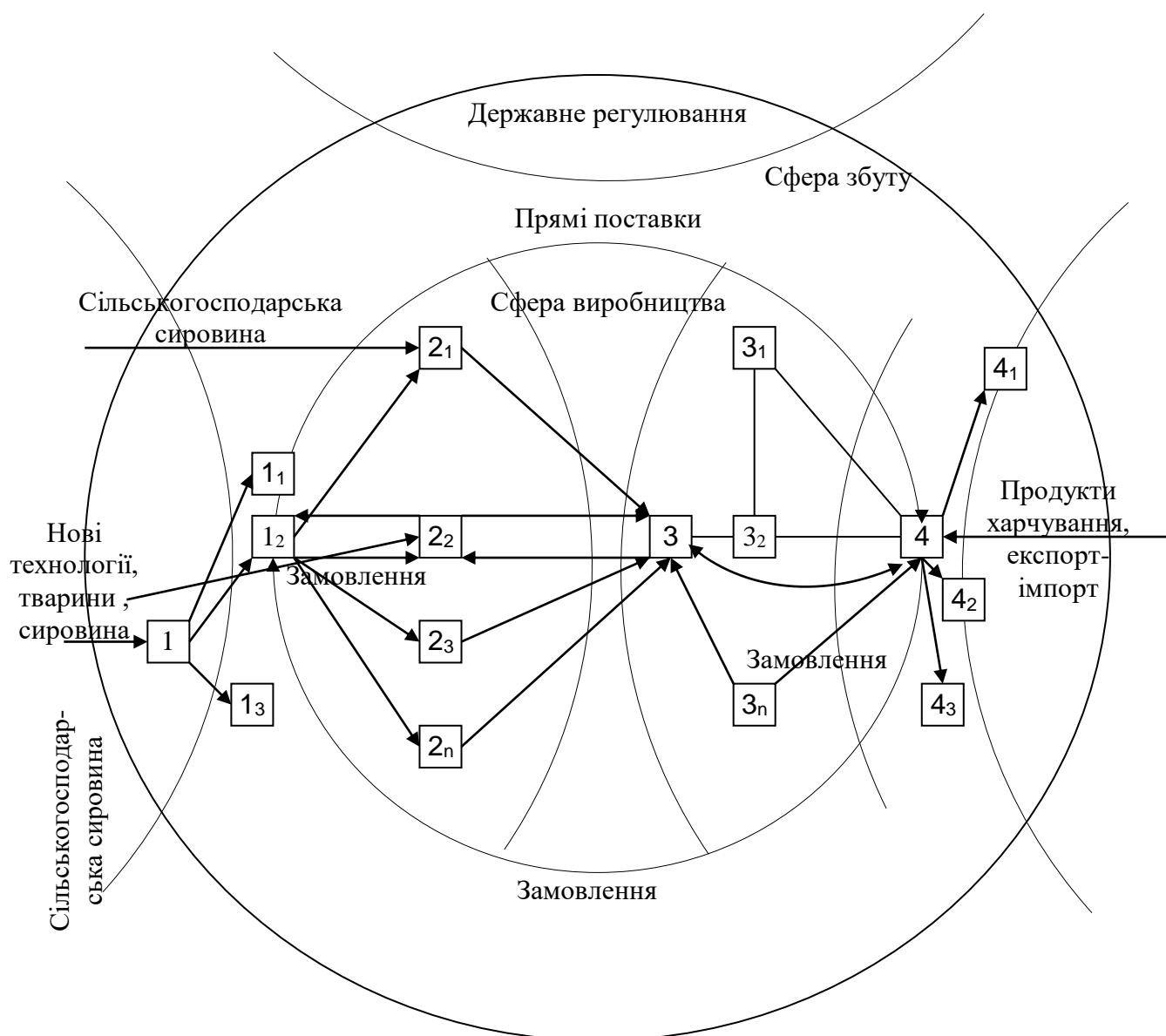
Ємність регіонального продовольчого ринку розглядається нами як сукупність продуктів харчування, що знаходяться на ринку регіону в певний проміжок часу. Основними факторами, що впливають на ємність є: обсяг продажу товарів, кількість й розмір підприємств, що виступають на ринку як продавці і торговельні посередники. Запропоновано методичний підхід до визначення ємності продовольчого ринку, що складається із чотирьох етапів: проведення дослідницьких дій; кількісна і якісна оцінка ємності продовольчого ринку; визначення потенційної ємності; порівняння результатів зіставлення реальної й потенційної ємності ринку основних груп продовольчих товарів. В результаті дослідження розроблено методичний підхід до прогнозування ємності продовольчого ринку.

Функціонування регіонального продовольчого ринку відбувається на фоні конкурентної боротьби товаровиробників за більш вигідні умови реалізації товарів. Для виявлення й регулювання конкурентних переваг в умовах регіонального ринку доцільно здійснити наступні заходи: систематично визначати конкурентоспроможних вітчизняних товаровиробників у регіоні; зміцнити матеріально-технічну базу сільськогосподарських і переробних товаровиробників регіону, розширити виробничі потужності для збільшення обсягів випуску продовольства в різноманітному асортименті; переробити нормативно-правову базу й привести її у відповідність до міжнародних стандартів якості продуктів харчування. В результаті дослідження розроблено

концептуальну схему аналізу конкурентоспроможності товаровиробників, що складається з п'яти етапів: вибірка підприємств, які пропонують аналогічну продукцію на ринку регіону; розрахунок частки імпортних виробників на регіональному ринку; аналіз співвідношення вітчизняних і імпортних виробників продуктів харчування й визначення факторів, які впливають на переваги покупців; визначення кількості найбільш сильних конкурентів; ранжування підприємств за отриманими результатами.

Дослідження дозволили сформуванати концептуальну модель регіонального ринку продовольства на основі імітаційного моделювання (рис. 5).

Умовні позначення: 1 – сукупність сільськогосподарських товаровиробників; 1₁ – сільськогосподарські підприємства зі спеціалізацією рослинництва; 1₂ – сільськогосподарські підприємства зі спеціалізацією тваринництва; 1₃ – змішані сільськогосподарські підприємства; 2 – сукупність переробних підприємств; 2₁ – молокопереробні; 2₂ – м'ясопереробні; 2_n – інші переробні підприємства; 3 – сукупність торговельних підприємств; 3₁ – сукупність оптових підприємств; 3₂ – сукупність роздрібних підприємств; 3_n – інші торговельні організації і локальні продовольчі ринки; 4 – сукупність споживачів; 4₁ – споживачі з середнім доходом; 4₂ – споживачі з високим доходом; 4₃ – споживачі з низьким доходом.

Рис. 5. Модель функціонування продовольчого регіонального ринку

Модель ринку являє собою умовне відображення реальної дійсності й схематично виражає внутрішню структуру й причинні зв'язки. Вона дозволяє, за допомогою системи показників у спрощеному вигляді, охарактеризувати якісну своєрідність розвитку всіх основних елементів ринку на сучасному етапі й на заданому відрізку часу в майбутньому. Функціонування продовольчого ринку регіону ефективно існує в замкнутому просторі, із зовнішнім продовольчим ринком поєднання повинне здійснюватися за допомогою міжрегіональних зв'язків.

Для встановлення ефективних економічних взаємовідносин між сільськогосподарськими товаровиробниками й переробними підприємствами пропонується модель регіонального кластера, яка орієнтована на створення сучасних високотехнологічних виробництв і випуск конкурентоспроможної продукції (рис. 6).

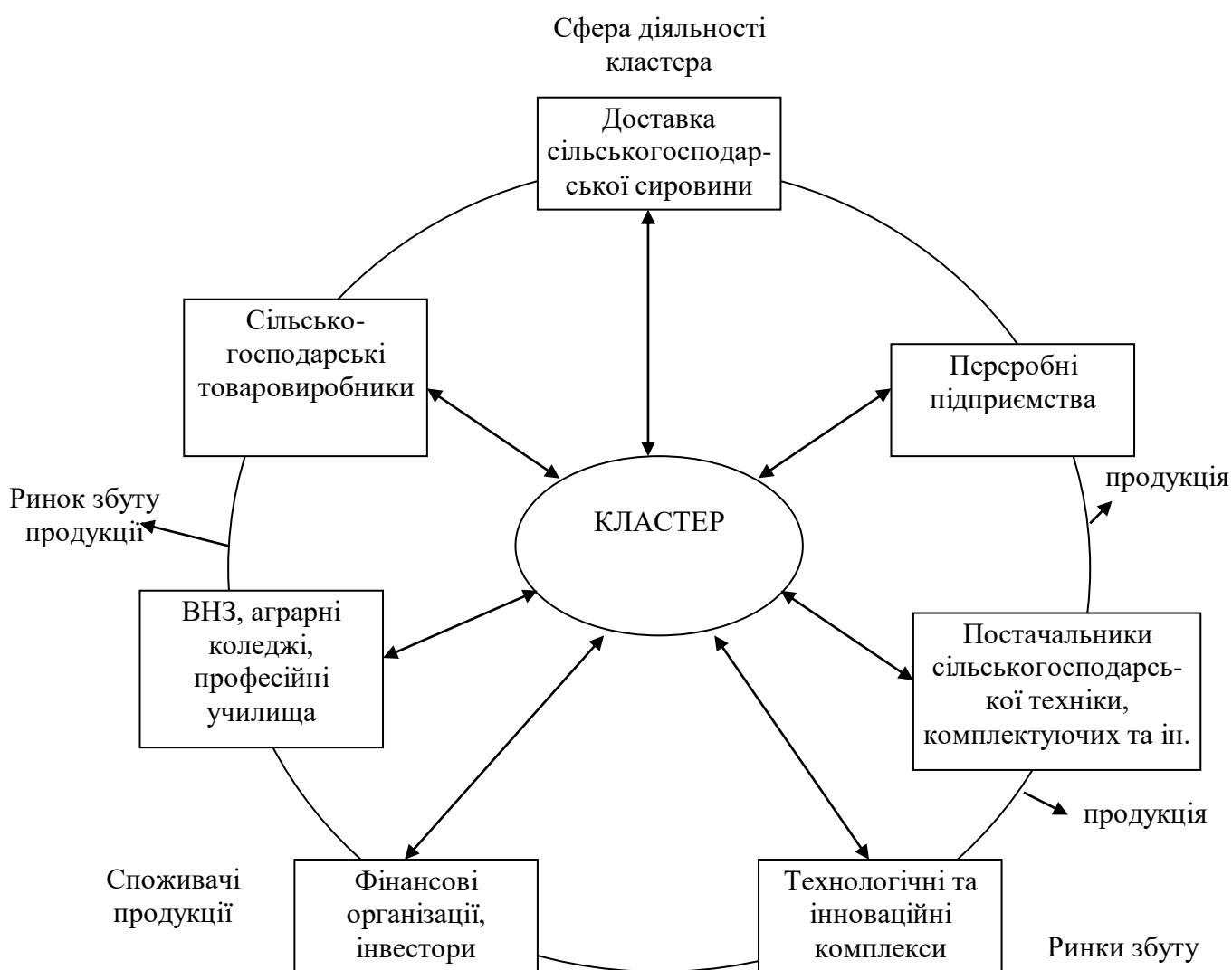

Рис. 6. Модель кластеру взаємовідносин у виробничій сфері продовольчого ринку

Суть моделі кластера полягає у оптимізації взаємовідносин між учасниками кластера й підвищенні ефективності функціонування

продовольчого ринку. До складу кластера необхідно включити: сільськогосподарських товаровиробників; переробні підприємства, сільськогосподарські переробні споживчі кооперативи; переробні цехи сільськогосподарських підприємств, банки, лізингові й інвестиційні компанії; науково-дослідні інститути, сільськогосподарські ВНЗ, професійні технічні училища, коледжі. Розроблено механізм формування кластера на продовольчому ринку регіону та механізм взаємовідносин у регіональному продовольчому кластері, а також алгоритм функціонування регіонального продовольчого кластера.

Як показали дослідження, завданнями інституційного регулювання продовольчого ринку є забезпечення продовольчої незалежності й стабільності; економічної й фізичної доступності продовольства відповідно до медичних норм споживання; забезпечення високого рівня якості продовольства. Визначено основні напрями і систему заходів інституційного регулювання регіонального продовольчого ринку. Розроблено структурно-логічну модель державного регулювання розвитку АПК регіону і модель впливу державних інститутів на систему забезпечення продовольчої безпеки регіону (рис. 7).

В результаті дослідження розроблено низку пропозицій щодо удосконалення конкретних механізмів інституційного регулювання продовольчого ринку регіону. Значну увагу приділено дослідженню проблеми самозабезпеченості України продовольчими товарами. В результаті розроблена схема статистико-економічного дослідження проблеми забезпечення регіонів України по конкретному виду продукції АПК. Розроблено заходи щодо підтримки малого бізнесу, у тому числі фермерських господарств, і створення більш насиченої конкурентної атмосфери при проведенні державних закупівель сільськогосподарської продукції. Удосконалено механізми функціонування регіональних оптових ринків сільгосппродукції, сировини й продовольства. Розроблено механізм управління ризиками діяльності оптових ринків продовольства на основі визначення критичної контрольної точки. Запропоновано модернізований метод перетворення вимог покупців у вимірювані показники якості послуг, адаптований до умов оптової торгівлі.

У *п'ятому розділі* «**Удосконалення механізмів забезпечення продовольчої безпеки регіонів України**» розроблено пропозиції з: удосконалення організаційно-економічних відносин у процесі реалізації регіональної аграрної і продовольчої політики; формування ефективних механізмів забезпечення продовольчої безпеки на регіональному рівні; визначення стратегічних орієнтирів розвитку регіональної агропродовольчої сфери; стимулювання розвитку експортного потенціалу агропродовольчого сектору регіонів України.

Система продовольчого забезпечення населення регіону (продовольча система) – це складна система, до складу якої входять наступні підсистеми: організаційна; ресурсна; виробничо-технологічна; економічної доступності продовольства; споживання; товаропровідна інфраструктура; фінансового, інформаційного, матеріально-технічного і технологічного забезпечення; формування продовольчого резерву. Зв'язки між елементами визначають

сукупність взаємозалежних і взаємопов'язаних соціально-економічних процесів, що охоплює всі стадії відтворення, формування, розподілу, споживання і управління продовольчими ресурсами, спрямована на задоволення потреб населення в повноцінних і якісних продуктах харчування.

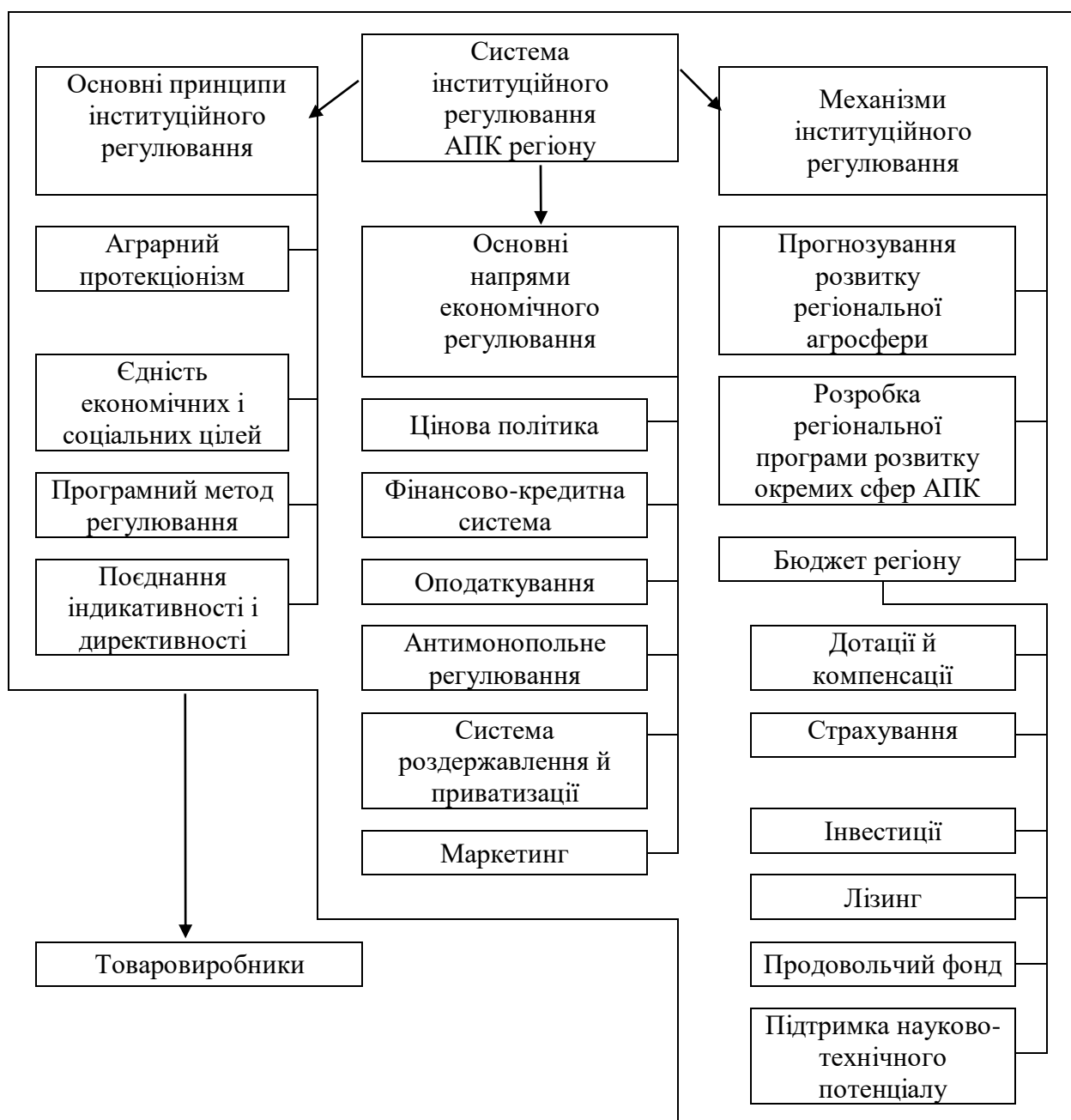

Рис. 7. Структурно-логічна модель інституційного регулювання розвитку АПК регіону

В результаті дослідження стратегічних перспектив розвитку агропродовольчої сфери країни та регіонів визначено три її можливі варіанти: наздоганяюча, стабілізаційна і проривна. Доведено, що лише проривна стратегія веде до відновлення агропродовольчої сфери, повернення на гідне місце в економіці країни і заняття конкурентоспроможної ніші на світовому

агропродовольчому ринку. Цей прорив повинен ґрунтуватися на максимальному використанні досягнень науково-технічного прогресу для відновлення і розвитку аграрного сектора економіки, додання йому інноваційного характеру. Виходячи із ситуації у світовому аграрному секторі, визначено напрями вітчизняної інноваційної політики за сферами: рослинництва; тваринництва; механізації, електрифікації і автоматизації агропромислового виробництва; переробною; здорового харчування.

Ефективне функціонування агропромислового комплексу України неможливе без подолання протиріч, що склалися в інституціональній системі країни. Як інститути в АПК може виступати система певних організацій, формальних і неформальних правил поведінки економічних суб'єктів в аграрній сфері, а також механізми контролю за дотриманням організаціями цих правил. Визначено особливості інституціональної системи в аграрному секторі регіональної економіки: залежність від логіки попереднього розвитку; висока інерційність; активна роль держави в трансформації системи інститутів аграрного сектора.

Зв'язок між інститутами АПК і його ефективністю виражається трансакційними витратами. Трансакції в АПК носять спеціальний, невизначений, взаємозалежний характер, що визначає високий рівень трансакційних витрат, і в той же час, угоди в АПК мають систематичний характер та легко обліковуються, що дозволяє дещо знизити рівень трансакційних витрат. Для початку діяльності в сфері АПК потрібно понести певні трансформаційні витрати, як постійні, так і змінні. Розроблено модель, яка дозволяє здійснювати аналіз якості і результативності трансформації інститутів.

Доведено, що необхідно перемістити акцент в інституціональному реформуванні на створення цілісної системи відносин між сільськими товаровиробниками, споживачами сільгосппродукції та інституціональними структурами ринку. Для вирішення цієї проблеми пропонується створення нової системи просторового розвитку і територіального планування, спрямованої на інвестиційну підтримку територіального розвитку. Таким механізмом має стати кластеризація – підтримка «опорних» для розвитку всього АПК регіональних ядер через механізм державних стратегічних програмних інвестицій, з одного боку, і розширення фінансових можливостей для місцевого саморозвитку, з іншого.

Результатом дослідження стала розробка системи комплексного моніторингу продовольчої безпеки регіону, яка є системою заходів щодо безперервного аналізу стабільності системи продовольчого забезпечення стосовно до виникаючих загроз. Основною метою проведення комплексного моніторингу продовольчої безпеки повинно бути забезпечення органів влади і управління повною, всебічною і об'єктивною інформацією про поточний стан і тенденції розвитку регіональної продовольчої системи для прийняття ефективного управлінського рішення. Запропонована концептуальна схема комплексного моніторингу продовольчої безпеки регіону: підсистеми

виробництва, підсистеми споживання, підсистеми економічної доступності продовольства, самозабезпеченості регіону основними видами продовольства.

Запропонована концепція стратегічного управління продовольчою сферою, яка реалізується через факторно-цільовий підхід, що враховує вплив численних внутрішніх і зовнішніх факторів, що здійснюють позитивний або негативний вплив на її розвиток (рис. 8).

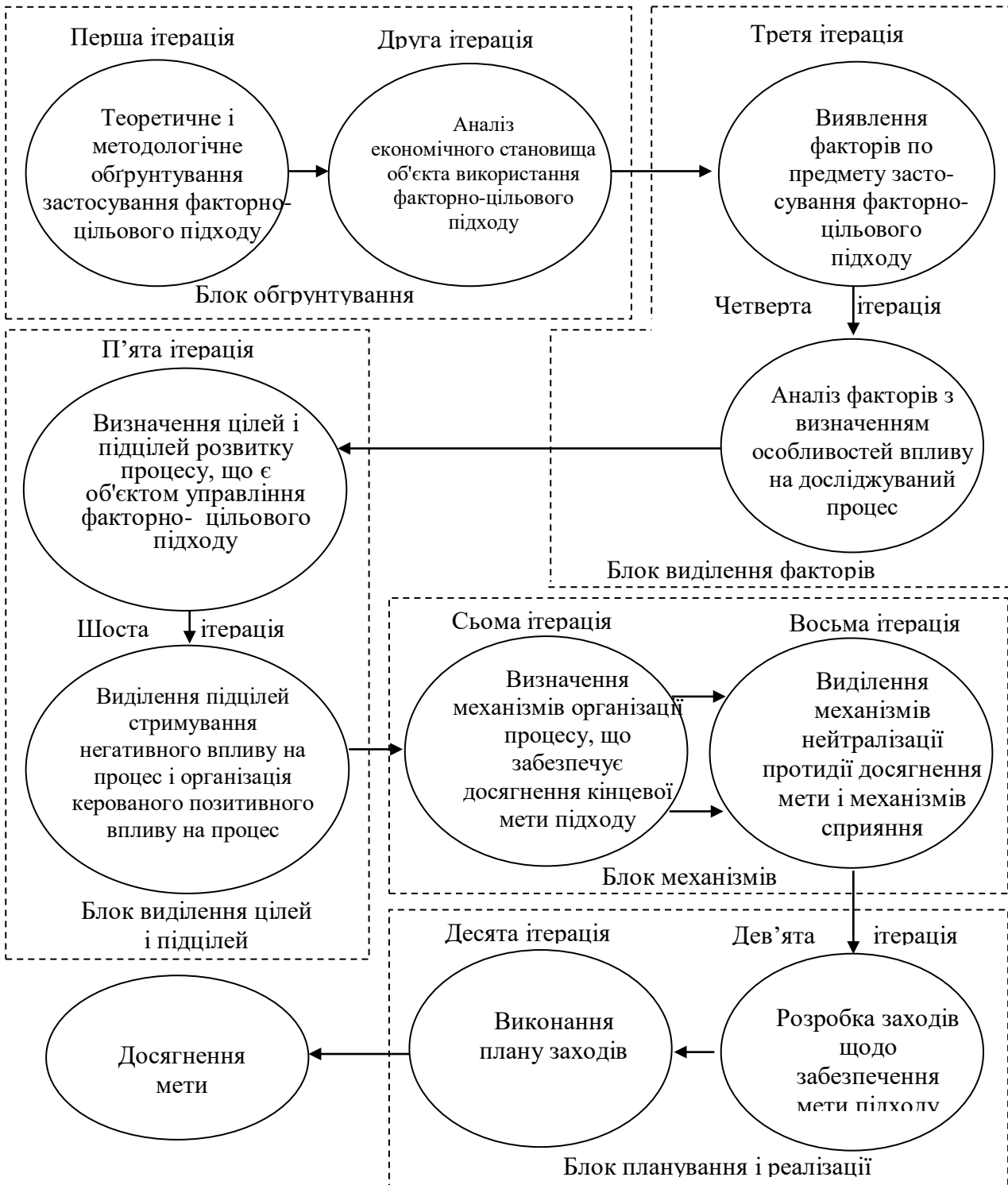

Рис. 8. Блок-схема факторно-цільового управління процесом модернізації продовольчої сфери регіону

Специфіка пропонованого факторно-цільового підходу полягає: по-перше, у виявленні і використанні широкого кола рушійних сил найрізноманітнішої природи; по-друге, у холістичному баченні продовольчої сфери як єдиного об'єкта управління; по-третє, увага акцентується на управлінні процесами створення і розвитку нових великомасштабних форм організації агробізнесу, що відповідають тенденціям глобалізації продовольчого ринку регіону. Розроблена схема, що відображає послідовність здійснення операцій з виділенням факторів управління модернізацією продовольчої сфери регіону, цілей і підцілей, розробку системи механізмів і програми виконання заходів щодо модернізації системи.

Завдання підвищення конкурентоспроможності регіональної продовольчої сфери повинно вирішуватися шляхом активізації міжгалузевих інтеграційних процесів. У виборі адекватних сформованим умовам форм міжгалузевої інтеграції пріоритет необхідно надавати міжгалузевому комплексу або кластеру. Розроблено методику ранжування регіонів України і оцінки використання виробничого потенціалу регіональних агропромислових комплексів, яка дозволяє виділити регіони найбільш вигідні для виробництва основних продуктів харчування за умовами їх продовольчого забезпечення і диференціювати регіони за виробництвом основних продуктів сільськогосподарського виробництва для обґрунтування кластерного підходу в забезпеченні продовольчої безпеки (рис. 9).

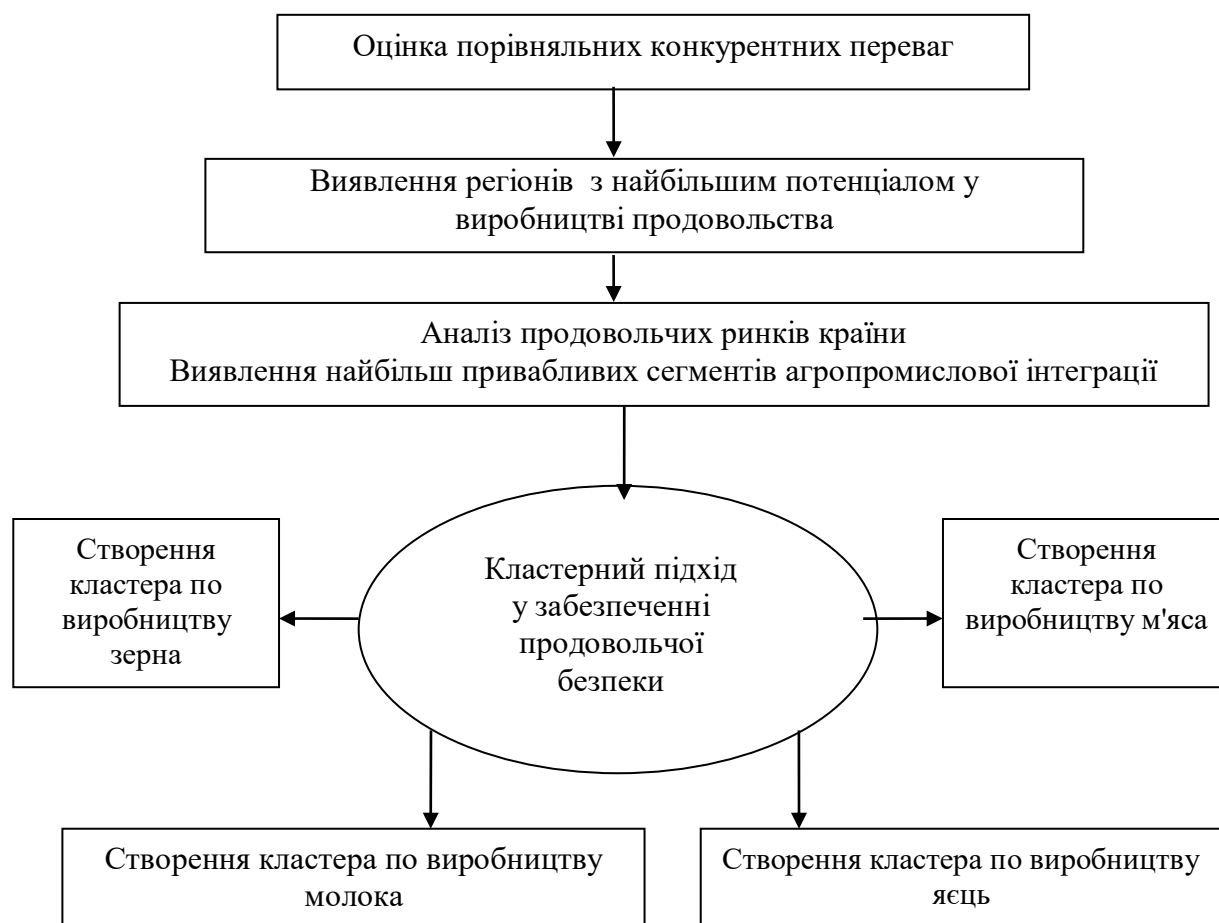

Рис. 9. Алгоритм оцінки порівняльних переваг регіонів для обґрунтування кластерного підходу в забезпеченні продовольчої безпеки

Результатом дослідження стали пропозиції з удосконалення державного регулювання розвитку регіональної продовольчої сфери для забезпечення її стійкого розвитку. З позицій пріоритету розроблено ієрархію стратегічних цілей. Для реалізації пріоритетів розвитку необхідне впровадження системи проактивних форм і методів державної участі в розвитку продовольчої сфери. Сутність такої системи полягає в тісній взаємодії державних спеціалізованих структур з підприємницькими, які безпосередньо здійснюють виробництво і реалізацію продовольчих товарів. Представлено узагальнену схему постадійного формування і розвитку міжгалузевого продовольчого комплексу при державній підтримці в рамках загальної стратегії модернізації економіки регіону (рис. 10).

Рис. 10. Схема формування і розвитку регіонального міжгалузевого продовольчого комплексу при державній підтримці в рамках стратегії модернізації економіки

Як конкретний варіант, запропоновано диверсифікований кластер з єдиним техніко-технологічним ланцюжком, що охоплює весь процес від виробництва первинної сільгоспсировини до реалізації продуктів харчування через фірмову мережу роздрібної торгівлі.

Розроблено стратегічний прогноз якісних змін у продовольчій сфері. Довгостроковий прогноз розвитку продовольчої сфери регіону обґрунтований із застосуванням методики альтернативних прогнозних сценаріїв (рис. 11). У результаті зіставлення, перевагу надано помірно-оптимістичному сценарію, що є найбільш реальним і відповідає довгостроковим цілям стратегії регіону.

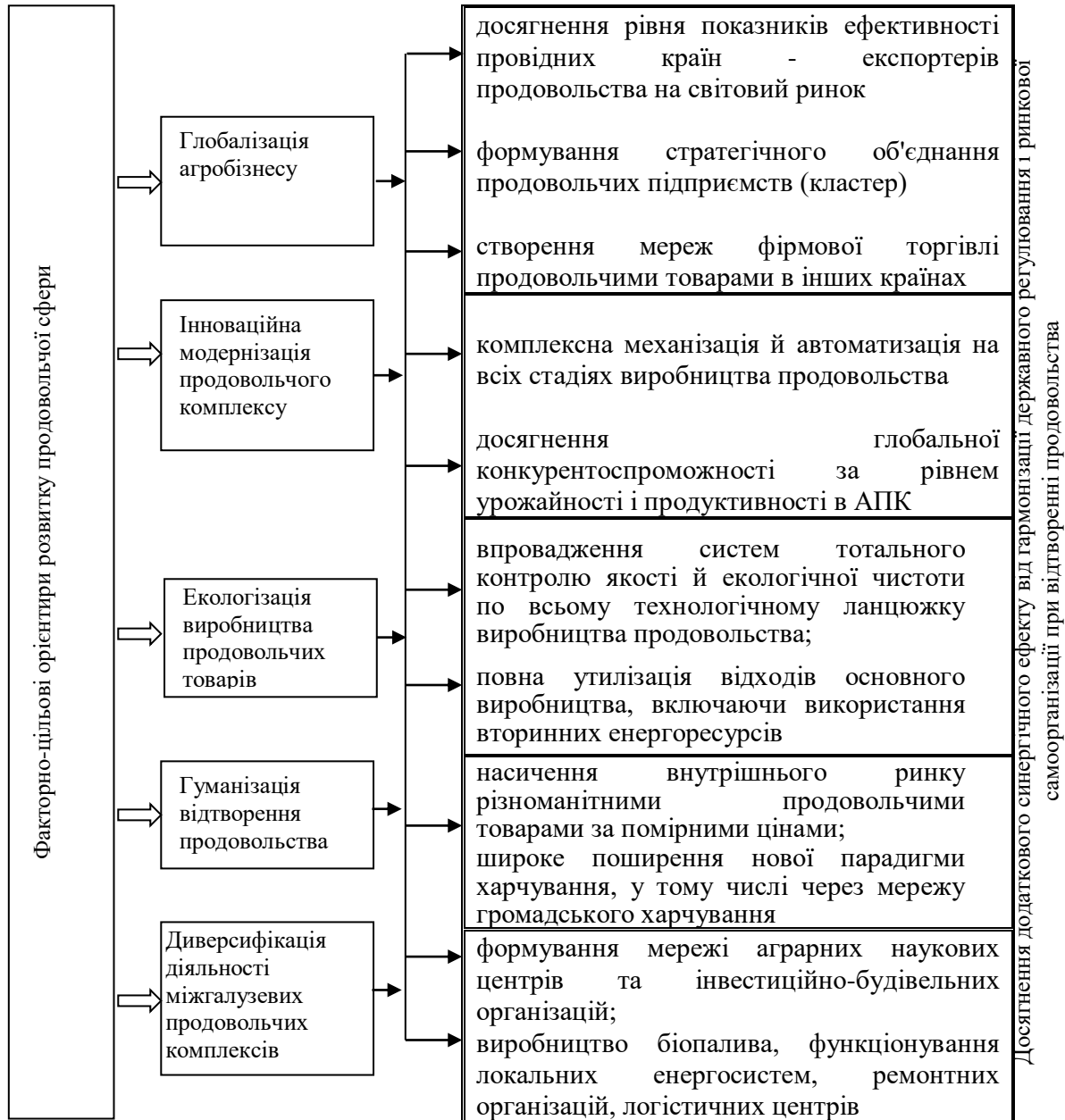

Рис. 11. Довгостроковий прогноз реалізації факторно-цільових орієнтирів розвитку продовольчої сфери регіону (помірно-оптимістичний сценарій)

Результатом дослідження стала розробка системи заходів зі стимулювання розвитку експортного потенціалу регіонального агропродовольчого сектору. Реалізація комплексу універсальних заходів сприяння експорту повинна супроводжуватися цільовими заходами щодо розвитку експорту певних категорій учасників зовнішньоекономічної діяльності, товарів і послуг. Запропоновані основні напрями стимулювання більш активної участі вітчизняних компаній у міжнародних коопераційних проектах.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі на основі теоретичного узагальнення, обґрунтування методологічних засад, підходів і рекомендацій запропоноване нове вирішення важливої наукової і практичної проблеми формування і функціонування механізмів управління системою продовольчої безпеки регіону, що дозволило зробити висновки концептуального, методологічного і науково-практичного характеру.

1. В результаті дослідження доведено, що з позицій нормативної теорії сутність поняття «продовольча безпека регіону» принципово відрізняється від аналогічного поняття на рівні країни. Під «продовольчою безпекою регіону» розуміється такий стан його економіки, при якому існують умови і діє налагоджений механізм задоволення потреб населення в основних продуктах харчування відповідно до платоспроможного попиту. Забезпечення продовольчої безпеки розглядається як спрямований процес забезпечення населення продуктами харчування відповідно до фізіологічних норм із позицій системного підходу, у якому беруть участь суб'єкти ринкових відносин, держава в особі адміністративних органів, некомерційні об'єднання. В результаті дослідження розроблено динамічну модель управління системою забезпечення продовольчої безпеки, визначено заходи підвищення продовольчого самозабезпечення регіону і запропонована модель структури продовольчого забезпечення регіону, реалізація якої у перспективі дозволить підвищити ступінь забезпечення продовольчої ємності регіону за рахунок власних товаровиробників.

2. Регіональний продовольчий ринок є організаційно-економічною системою, що інтегрує в єдиному процесі руху товарів виробників сільськогосподарської сировини й продовольства, оптових торговців, безпосередньо споживачів продукції конкретного регіону й відповідну інфраструктуру, що включає в себе комплекс торговельних, складських, адміністративних приміщень і допоміжних служб (банківська сфера, контроль якості, маркетинг). Сутність регіонального продовольчого ринку визначено як сукупність економічних відносин щодо купівлі-продажу сільськогосподарської продукції, що вироблена сільгоспвиробниками регіону. Органічною частиною продовольчого ринку є агропродовольчий ринок або ринок

сільськогосподарської продукції, що визначається як сукупність різноманітних видів сільськогосподарських ринків, на яких реалізуються економічні відносини між сільгосптоваровиробниками й споживачами щодо виробництва, обміну й споживання сільськогосподарської сировини й продуктів харчування. Визначено і систематизовано фактори формування й розвитку регіонального продовольчого ринку. Дослідження дозволили сформувати концептуальну модель регіонального ринку продовольства на основі імітаційного моделювання.

3. В роботі досліджено і класифіковано фактори відтворення продовольчої безпеки, які згруповані за критеріями: економічними, соціальними, соціально-економічними, політичними, екологічними (природно-кліматичними); науково-технічними. Доведено, що першочергова роль належить соціально-економічному фактору в забезпеченні продовольчої безпеки. Розроблено економічну модель процесу відтворення продовольчої безпеки, яка відображає цільові характеристики, критерії, показники оцінки й динаміки продовольчої безпеки, виділено основні етапи продовольчого забезпечення і елементи механізму вирішення основних проблем у процесі виробництва й споживання продовольства. Результатом дослідження системи факторів продовольчого самозабезпечення стало формування блок-схеми оцінки загроз продовольчого забезпечення й формування методів захисту.

4. В результаті дослідження здійснено класифікацію методів оцінки продовольчої безпеки, в межах якої виділено три основні напрями: оцінка продовольчої безпеки за одним макропоказником; оцінка продовольчої безпеки за допомогою системи показників; оцінка продовольчої безпеки на основі розрахунку інтегрального вимірника. Запропонована методика оцінки продовольчого забезпечення регіону, відповідно до якої спершу виділяють групу показників, що найбільш детально відображають кожен аспект продовольчої безпеки, за якими надалі буде здійснено аналіз, з урахуванням виділення етапів аналізу. Рівень регіональної продовольчої безпеки визначено як суму оцінок основних критеріїв продовольчої безпеки: фізичної доступності, економічної доступності, достатності споживання продовольства, якості продовольства.

5. Ємність регіонального продовольчого ринку розглядається нами як сукупність продуктів харчування, що знаходяться на ринку регіону в певний проміжок часу. Основними факторами, що впливають на ємність ϵ : обсяг продажу товарів, кількість й розмір підприємств, що виступають на ринку як продавці і торговельні посередники. Запропоновано методичний підхід до визначення ємності продовольчого ринку, що складається із чотирьох етапів: проведення дослідницьких дій; кількісна і якісна оцінка ємності продовольчого ринку; визначення потенційної ємності; порівняння результатів зіставлення реальної й потенційної ємності ринку основних груп продовольчих товарів. В результаті дослідження розроблено методичний підхід до прогнозування ємності продовольчого ринку.

6. Функціонування регіонального продовольчого ринку відбувається на фоні конкурентної боротьби товаровиробників за більш вигідні умови реалізації товарів. В результаті дослідження розроблено концептуальну схему аналізу конкурентоспроможності регіональних товаровиробників, що складається з п'яти етапів: вибірка підприємств, які пропонують аналогічну продукцію на ринку регіону; розрахунок частки імпортерів виробників на регіональному ринку; аналіз співвідношення вітчизняних і імпортерів виробників продуктів харчування й визначення факторів, які впливають на переваги покупців; визначення кількості найбільш сильних конкурентів; ранжування підприємств за отриманими результатами.

7. Для встановлення ефективних економічних взаємовідносин між сільськогосподарськими товаровиробниками й переробними підприємствами пропонується модель регіонального кластера, яка орієнтована на створення сучасних високотехнологічних виробництв і випуск конкурентоспроможної продукції. Суть моделі кластера полягає у оптимізації взаємовідносин між учасниками кластера й підвищенні ефективності функціонування продовольчого ринку. До складу кластера необхідно включити: сільськогосподарських товаровиробників; переробні підприємства, сільськогосподарські переробні споживчі кооперативи; переробні цехи сільськогосподарських підприємств, банки, лізингові й інвестиційні компанії; науково-дослідні інститути, сільськогосподарські ВНЗ, професійні технічні училища, коледжі. Розроблено механізм формування кластера на продовольчому ринку регіону та механізм взаємовідносин у регіональному продовольчому кластері, а також алгоритм функціонування регіонального продовольчого кластера.

8. Визначено основні напрями і систему заходів інституційного регулювання регіонального продовольчого ринку. Розроблено структурно-логічну модель державного регулювання розвитку АПК регіону і модель впливу державних інститутів на систему забезпечення продовольчої безпеки регіону. В результаті дослідження розроблено низку пропозицій щодо удосконалення конкретних механізмів інституційного регулювання продовольчого ринку регіону. Значну увагу приділено дослідженню проблеми самозабезпеченості України продовольчими товарами. В результаті розроблена схема статистико-економічного дослідження проблеми забезпечення регіонів України по конкретному виду продукції АПК. Розроблено заходи щодо підтримки малого бізнесу, у тому числі фермерських господарств, і створення більш насиченої конкурентної атмосфери при проведенні державних закупівель сільськогосподарської продукції. Удосконалено механізми функціонування регіональних оптових ринків сільгосппродукції, сировини й продовольства. Розроблено механізм управління ризиками діяльності оптових ринків продовольства на основі визначення критичної контрольної точки. Запропоновано модернізований метод перетворення вимог покупців у вимірювані показники якості послуг, адаптований до умов оптової торгівлі.

9. Доведено, що необхідне створення цілісної системи відносин між сільськими товаровиробниками, споживачами сільгосппродукції та інституціональними структурами ринку. Для вирішення цієї проблеми пропонується створення нової системи просторового розвитку і територіального планування, спрямованої на інвестиційну підтримку територіального розвитку. Таким механізмом має стати кластеризація – підтримка «опорних» для розвитку всього АПК регіональних ядер через механізм державних стратегічних програмних інвестицій, з одного боку, і розширення фінансових можливостей для місцевого саморозвитку, з іншого. Як конкретний варіант, запропоновано диверсифікований кластер з єдиним техніко-технологічним ланцюжком, що охоплює весь процес від виробництва первинної сільгоспсировини до реалізації продуктів харчування через фірмову мережу роздрібної торгівлі.

10. У роботі представлено модель забезпечення продовольчої безпеки на рівні регіону через постійно діючу процедуру моніторингу продовольчого ринку, який здійснюється за чотирма групами показників, що відображають економічний, соціальний і медичний аспекти продовольчої безпеки. Обрані показники фізичної й економічної доступності, сталості й раціону харчування, а також якості продуктів харчування, повинні найбільш детально й повно представити характеристику своєї категорії. Результатом дослідження стала розробка системи комплексного моніторингу продовольчої безпеки регіону, яка є системою заходів щодо безперервного аналізу стабільності системи продовольчого забезпечення стосовно до виникаючих загроз. Основною метою проведення комплексного моніторингу продовольчої безпеки повинно бути забезпечення органів влади і управління повною, всебічною і об'єктивною інформацією про поточний стан і тенденції розвитку регіональної продовольчої системи для прийняття ефективного управлінського рішення. Запропонована концептуальна схема комплексного моніторингу продовольчої безпеки регіону: підсистеми виробництва, підсистеми споживання, підсистеми економічної доступності продовольства, самозабезпеченості регіону основними видами продовольства.

11. Запропонована концепція стратегічного управління продовольчою сферою, яка реалізується через факторно-цільовий підхід, що враховує вплив численних внутрішніх і зовнішніх факторів, що здійснюють позитивний або негативний вплив на її розвиток. Специфіка запропонованого факторно-цільового підходу полягає: по-перше, у виявленні і використанні широкого кола рушійних сил найрізноманітнішої природи; по-друге, у холистичному баченні продовольчої сфери як єдиного об'єкта управління; по-третє, увага акцентується на управлінні процесами створення і розвитку нових великомасштабних форм організації агробізнесу, що відповідають тенденціям глобалізації продовольчого ринку регіону. Розроблена схема, що відображає послідовність здійснення операцій з виділенням факторів управління

модернізацією продовольчої сфери регіону, цілей і підцілей, розробку системи механізмів і програми виконання заходів щодо модернізації системи.

12. Завдання підвищення конкурентоспроможності регіональної продовольчої сфери повинно вирішуватися шляхом активізації міжгалузевих інтеграційних процесів. У виборі адекватних сформованим умовам форм міжгалузевої інтеграції пріоритет необхідно надавати міжгалузевому комплексу або кластеру. Розроблено методику ранжування регіонів України і оцінки використання виробничого потенціалу регіональних агропромислових комплексів, яка дозволяє виділити регіони найбільш вигідні для виробництва основних продуктів харчування за умовами їх продовольчого забезпечення і диференціювати регіони за виробництвом основних продуктів сільськогосподарського виробництва для обґрунтування кластерного підходу в забезпеченні продовольчої безпеки.

13. Результатом дослідження стали пропозиції з удосконалення механізмів регулювання розвитку регіональної продовольчої сфери для забезпечення її стійкого розвитку. З позицій пріоритету розроблено ієрархію стратегічних цілей. Для реалізації пріоритетів розвитку необхідне впровадження системи проактивних форм і методів державної участі в розвитку продовольчої сфери. Сутність такої системи полягає в тісній взаємодії державних спеціалізованих структур з підприємницькими, які безпосередньо здійснюють виробництво і реалізацію продовольчих товарів. Представлено узагальнену схему постадійного формування і розвитку міжгалузевого продовольчого комплексу при державній підтримці в рамках загальної стратегії модернізації економіки регіону. Розроблено стратегічний прогноз якісних змін у продовольчій сфері. Довгостроковий прогноз розвитку продовольчої сфери регіону обґрунтований із застосуванням методики альтернативних прогнозних сценаріїв. У результаті зіставлення, перевагу надано помірно-оптимістичному сценарію, що є найбільш реальним і відповідає довгостроковим цілям стратегії регіону.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії:

1. Пушак Я.Я. Механізми управління системою продовольчої безпеки регіону: теорія, методологія, практика: монографія / Я.Я. Пушак. – Херсон: Айлант, 2012. – 324 с.

2. Пушак Я.Я. Моніторингові оцінювання складних соціально-економічних явищ розвитку регіону: монографія // Я.Я. Пушак та ін. – Львів: ІРД НАН України, 2006. – 306 с. – *Особистий внесок: підготовлено підрозділи 2.1, 2.2, 2.6.*

Статті у наукових фахових виданнях:

3. Пушак Я. Я. Моніторинг економічної активності в Україні та у країнах Євросоюзу / Я. Я. Пушак, М. М. Баб'як // Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Моніторинг соціально-економічного розвитку регіону:

методологічні підходи. – Львів, 2005. – Вип. 3 (53). – С. 84-97. – *Особистий внесок: моніторинг економічної активності країн ЄС та України.*

4. Пушак Я.Я. Інтегральні оцінювання результатів соціально-економічної діяльності регіону: методологічний підхід / Я.О. Побурко, Я.Я. Пушак // *Регіональна економіка.* – 2006. – № 3. – С. 66-73. – *Особистий внесок: на основі авторського підходу проведено оцінку та порівняння результатів соціально-економічної діяльності у районах та містах Львівської області.*

5. Пушак Я.Я. Дослідження пропорцій соціально-економічного розвитку Закарпатської області у 2000-2004 рр. / Я.О. Побурко, Я.Я. Пушак, Г.Г. Губані // *Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Соціально-економічний розвиток регіону: діагностика, стратегія, управління.* – 2006. – Вип. 4 (60). – С. 194-198. – *Особистий внесок: оцінка та порівняння результативності соціально-економічного розвитку територій Закарпатської області..*

6. Пушак Я.Я. Теоретико-методологічні підходи до вдосконалення інструментів реалізації регіональної політики / Я. Я. Пушак, М. В. Максимчук // *Прометей.* – 2006. – Вип. 3 (21). – С. 47-52. – *Особистий внесок: практичні рекомендації по удосконаленню інструментарію реалізації державної регіональної політики.*

7. Пушак Я.Я. Місце та роль промислового комплексу та аграрно-промислового сектору Західного регіону в промисловому комплексі України / Я. Я. Пушак // *Вісник економічної науки України.* – 2008. - № 2 (14). – С. 132-136.

8. Пушак Я.Я. Продовольча безпека як показник захищеності прогресивного регіонального розвитку (теоретико-методологічні аспекти) / Я.Я. Пушак // *Бізнес навігатор.* – 2010. – № 19. – С. 141-147.

9. Пушак Я. Я. Аналіз регіональних особливостей економічного розвитку та їх вплив на виробництво агропродукції / Я. Я. Пушак // *Бізнес навігатор.* – 2010. – № 20. – С. 159-165.

10. Пушак Я.Я. Регіональні особливості функціонування харчової промисловості / Я. Я. Пушак // *Бізнес навігатор.* – 2010. – Спец. вип. № 21. – С. 165-171.

11. Пушак Я. Я. Ефективний розвиток сільського господарства – гарантія зміцнення продовольчої безпеки країни / М.Є. Стадник, Я.Я. Пушак // *Культура народів Причорномор'я.* – 2011. – № 213. – С. 99-105. – *Особистий внесок автора: уточнено суть поняття «продовольча безпека», охарактеризовано його основні критерії.*

12. Пушак Я.Я. Аграрний сектор України як джерело та каталізатор позитивних зрушень в умовах глобальної економіки / Я. Я. Пушак // *Бізнес навігатор.* – 2011. – № 22. – С. 167-172.

13. Пушак Я.Я. Продовольча безпека та шляхи її забезпечення / Я. Я. Пушак // *Науковий вісник Ужгородського університету.* – 2011. – № 33. – Ч. 4. – С. 110-114.

14. Пушак Я.Я. Пріоритетні фактори і механізми забезпечення продовольчої безпеки / Я.Я. Пушак // Бізнес навігатор. – 2011. – № 23. – С. 163-169.

15. Пушак Я.Я. Розвиток вітчизняного АПК як інструмент формування продовольчої безпеки держави / Я.Я. Пушак // Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Менеджмент та підприємництво в Україні. – 2011. – № 720. – С. 395-400.

16. Пушак Я.Я. Вплив процесів глобалізації та міжнародної інтеграції на стан продовольчої безпеки України та її регіонів / Я. Я. Пушак // Бізнес навігатор. – 2011. – № 24. – С. 184-189.

17. Пушак Я.Я. Інституційне регулювання аграрної сфери як елемент забезпечення продовольчої безпеки регіону / Я.Я. Пушак // Таврійський науковий вісник: Збірник наукових праць ХДАУ. – Вип. 77. – Херсон: Айлант. – 2011. – С. 164-170.

18. Пушак Я.Я. Розвинутий продовольчий ринок як фактор забезпечення продовольчої безпеки регіону / Я. Я. Пушак // Бізнес навігатор. – 2011. – № 25. – С. 197-202.

19. Пушак Я.Я. Напрями державної підтримки вітчизняної аграрної сфери в контексті формування продовольчої безпеки країни та її регіонів / Я.Я. Пушак // Культура народів Причорномор'я. – 2012. – № 221. – С. 200-203

20. Пушак Я.Я. Агропродовольча сфера України: сучасний стан та потенціал забезпечення продовольчої безпеки / Я. Я. Пушак // Бізнес навігатор. – 2011. – № 26. – С. 176-182.

21. Пушак Я.Я. Теоретико-методологічні принципи забезпечення продовольчої безпеки / Я.Я. Пушак // Культура народів Причорномор'я. – 2011. – № 200. – С. 58-61.

22. Пушак Я.Я. Комплексний розвиток агропромислового виробництва і сільських територій як запорука забезпечення продовольчої безпеки країни / Я.Я. Пушак, Х.М. Притула // Вісник Харківського національного аграрного університету: Серія Економіка. – 2011. – № 7. – С. 112–122. – *Особистий внесок автора: досліджено основні тенденції розвитку агропромислового виробництва та сільських територій України, надано пропозиції щодо шляхів реалізації існуючого аграрного потенціалу розвитку сільських територій з метою забезпечення продовольчої безпеки країни та її регіонів.*

23. Пушак Я.Я. Науково-методичні засади забезпечення економічної безпеки регіону на основі розвитку його агропродовольчої сфери / Я. Я. Пушак, М. Є. Стадник // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ: Серія Економіка. – 2011. – Випуск 2. – С. 18-27. – *Особистий внесок автора: суть функціональної структури агропродовольчого комплексу, напрями впливу регіональних органів влади на економіку регіону з метою підвищення його продовольчої безпеки..*

24. Пушак Я.Я. Аспекти формування продовольчої безпеки України / В. Є. Крупін, Я. Я. Пушак // Економічні інновації. – Випуск 47: Проблеми та

сучасні зрушення в реальному секторі економіки. – 2012. – С. 70-80. – *Особистий внесок автора: аспекти формування продовольчої безпеки України, першочергові заходи по підвищенню ефективності сільського господарства та збільшенню обсягів виробництва агропромислової продукції.*

25. Пушак Я.Я. Методичні засади організації моніторингу продовольчого забезпечення населення регіону / Я.Я. Пушак // Бізнес навігатор. – 2012. – № 27. – С. 222-227.

26. Пушак Я.Я. Чинники забезпечення продовольчої безпеки держави та її регіонів / Я.Я. Пушак // Таврійський науковий вісник: Збірник наукових праць ХДАУ. – Вип. 78. – Херсон: Айлант. – 2012. – С. 207-215.

27. Пушак Я.Я. Статистичний аналіз і прогнозування самозабезпечення продовольством регіонів України [Електронний ресурс] / Я. Я. Пушак // Ефективна економіка. – 2012. – № 3. – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua>.

28. Пушак Я.Я. Суть національної, економічної, продовольчої безпеки та взаємозв'язок між ними / Я.Я. Пушак, Г.В. Стричак // Таврійський науковий вісник: Збірник наукових праць ХДАУ. – Вип. 79. – Херсон: Айлант. – 2012. – С. 182-188. – *Особистий внесок: аналіз науково-теоретичних підходів до розуміння суті категорій «національна, економічна та продовольча безпека», структурні рівні формування національної та економічної безпеки держави.*

29. Пушак Я.Я. Продовольча безпека держави та її регіонів: методичний аспект / Я.Я. Пушак, Г.В. Стричак // Культура народів Причорномор'я. – 2012. – № 219. – С. 189-191. – *Особистий внесок: систематизація методичних підходів до оцінки продовольчої безпеки на національному та регіональному рівнях, модель регулювання продовольчого ринку, що спрямована на забезпечення продовольчої безпеки регіону.*

Матеріали конференцій:

30. Пушак Я.Я. Інформаційне забезпечення підприємництва як чинник економічної безпеки регіону / Я. Я. Пушак // Проблеми та шляхи вдосконалення економічного механізму підприємницької діяльності: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (Жовті Води, 19-20 березня 2009 р.). – Дніпропетровськ, 2009. – Т. 4. – С. 66-70.

31. Пушак Я.Я. Конкурентне середовище на ринку сільгоспвиробників як чинник забезпечення продовольчої безпеки / Пушак Я. Я. // Проблеми формування та реалізації конкурентної політики: матер. II-ої Міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 15-16 вересня 2011 р.). – Львів, 2011. – С. 146.

32. Пушак Я.Я. Продовольча безпека регіону: проблеми та механізми формування / Я. Я. Пушак // Молода наука України. Перспективи та пріоритети розвитку: матер. VIII Всеукр. наук.-практ. конф. (Запоріжжя, 29-30 вересня 2011 р.). – Запоріжжя, 2011. – С. 26-28.

33. Пушак Я.Я. Теоретичні аспекти управління економічною безпекою підприємств / Я. Я. Пушак, М. М. Караїм // Achievement of high school – 2011: матер. за 7-а Междун. научн.-практ. конф. (Софія, 17-25 ноября 2011 г.). –

Софія, 2011. – Т. 8. – С. 59-62. – *Особистий внесок: класифікація підходів до трактування поняття «економічна безпека підприємств».*

34. Пушак Я.Я. Еволюція поглядів щодо розуміння категорії безпека. / Я. Я. Пушак, М. М. Караїм // Наука України. Перспективи та потенціал: матер. II Всеукр. наук.-практ. конф. (Дніпропетровськ, 29-30 листопада 2011 р.). – Дніпропетровськ, 2011. – С.65-68. – *Особистий внесок: огляд підходів щодо трактування суті поняття безпека.*

35. Пушак Я.Я. Державне стимулювання розвитку сільських територій як передумова забезпечення продовольчої безпеки держави та її регіонів / Я.Я. Пушак, Х. В. Притула // Україна наукова: матер. 8 Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (Київ, 21-23 грудня 2011 р.). – Київ, 2011. – С. 50-52. – *Особистий внесок: окреслення напрямів державного стимулювання розвитку сільських територій з метою забезпечення продовольчої безпеки держави та її регіонів.*

36. Пушак Я.Я. Державне регулювання аграрної сфери регіону в контексті формування його продовольчої безпеки / Я. Я. Пушак // Соціум. Наука. Культура: матер. 8 Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (Київ, 24-26 січня 2012 р.). – К., 2012. – Ч. 3. – С. 11-13.

37. Пушак Я.Я. Напрями підвищення продовольчої безпеки регіонів / Я.Я. Пушак // Перспективи розвитку економіки в ринкових умовах: матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (Мукачєво, 17-18 лютого 2012 р.). – Мукачєво, 2012. – С. 210-212.

38. Пушак Я.Я. Прогнозування виробництва продовольства в регіоні / Я.Я. Пушак // Сучасна наука в INTERNET: матер. 8 Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (Київ, 24-26 лютого 2012 р.). – Київ, 2012. – Ч. 1. – С. 63-65.

39. Pushak Ya. Entrepreneurship as a factor of regional economic security [*Підприємництво як чинник регіональної економічної безпеки: англ. мова*] / Jeleyko V., Pushak Ya. // Przedsiębiorczość a rozwój regionalny: Nauk. konf. (Kielce, 28 maj 2010 r.). – Kielce, 2010. – Str. 299-304. – *Особистий внесок автора: досліджено вплив функціонування та розвитку підприємництва на забезпечення економічної безпеки регіону.*

40. Pushak Ya. Assets of the region a factor of its economic security [*Активи регіону як фактор його економічної безпеки: англ. мова*] / Ya. Pushak, V. Jeleyko // Gospodarowanie zasobami w regionie w warunkach zagrożenia: Nauk. konf. (Kielce, 27 wrzes. 2010 r.). – Kielce, 2010. – Str. 37-43. – *Особистий внесок автора: обґрунтовано роль регіональних активів у формуванні економічної безпеки регіону, запропоновано їх класифікацію.*

41. Pushak Ya. Government control regional food security [*Державне регулювання регіональної продовольчої безпеки: англ. мова*] / W. Yeleyko, Ya. Pushak // Regionalny program rozwoju na tle strategii UE "Europa 2020" z uwzględnieniem roli ubezpieczeń: Nauk. Konf. (Kielce, 25 kwietnia 2012 r.). – Kielce, 2012. – Str. 239-244. – *Особистий внесок: обґрунтовано роль державного регулювання аграрної сфери як ключового елемента формування*

продовольчої безпеки регіону, окреслено напрями підвищення продовольчої безпеки регіонів України.

42. Pushak Ya. Sources of the left industrialization of the Ukrainian industry and its impact of the economic security of the state [*Інституційні витoki лівой індустріалізації промисловості України та її вплив на економічну безпеку держави: англ. мова*] / W. Yeleyko, Ya. Pushak, M. Maksymchuk // Ludzie, zarzadzanie, gospodarka: Nauk. konf. (Kielce, 4 czerwca 2011 r.). – Kielce, 2011. – Str. 257-263. – *Особистий внесок автора: розгляд мобілізаційної моделі прискореної індустріалізації та індустріалізації за рахунок селянства, з'ясування впливу даних процесів на економічну та продовольчу безпеку держави.*

АНОТАЦІЯ

Пушак Я.Я. Управління системою продовольчої безпеки: регіональний аспект. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.05 – розвиток продуктивних сил та регіональна економіка. – Міжнародний університет бізнесу і права, Херсон, 2012.

Дисертацію присвячено розробці теоретико-методологічних та прикладних засад формування і функціонування механізмів управління системою продовольчої безпеки регіону.

У роботі розвинуто понятійно-термінологічний апарат управління системою продовольчої безпеки регіону, розроблено нову концепцію стратегічного управління продовольчою сферою регіону, запропоновано систему комплексного моніторингу продовольчої безпеки регіону, розроблено модель регіонального продовольчого кластеру, удосконалено економічну модель процесу відтворення продовольчої безпеки, розроблено методичний підхід до ранжирування регіонів України і оцінки використання виробничого потенціалу регіональних агропромислових комплексів, запропоновано модель забезпечення продовольчої безпеки на рівні регіону, обґрунтовано методичний підхід до визначення ємності продовольчого ринку та оцінки продовольчого забезпечення регіону, розроблено концептуальну модель регіонального ринку продовольства, розвинуто напрями і систему заходів інституційного регулювання регіонального продовольчого ринку, обґрунтовано механізми функціонування регіональних оптових ринків сільгосппродукції, сировини й продовольства, розроблено пропозиції зі стратегічного планування розвитку регіональної продовольчої сфери.

Ключові слова: продовольча безпека, регіональна економіка, загрози, організаційно-економічний механізм, економіко-математична модель, система продовольчої безпеки регіону, регіональний продовольчий ринок, продовольчий кластер.

АННОТАЦИЯ

Пушак Я.Я. Управление системой продовольственной безопасности: региональный аспект. - Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора экономических наук по специальности 08.00.05 - развитие производительных сил и региональная экономика. - Международный университет бизнеса и права, Херсон, 2012.

Диссертация посвящена разработке теоретико-методологических и прикладных основ формирования и функционирования механизмов управления системой продовольственной безопасности региона.

Разработана концепция стратегического управления продовольственной сферой региона на основе факторно-целевого подхода, который учитывает влияние многочисленных внутренних и внешних факторов. Специфика предлагаемого факторно-целевого подхода заключается: в выявлении и использовании широкого круга движущих сил разнообразной природы; в холистическом видении продовольственной сферы как единого объекта управления; внимание акцентируется на управлении процессами создания и развития новых крупномасштабных форм организации агробизнеса.

Предложена система комплексного мониторинга продовольственной безопасности региона (подсистемы производства, подсистемы потребления, подсистемы экономической доступности продовольствия, самообеспеченности региона основными видами продовольствия), которая включает мероприятия по непрерывному анализу стабильности системы продовольственного обеспечения применительно к возникающим угрозам.

Разработана модель регионального кластера, которая ориентирована на создание современных высокотехнологичных производств и выпуск конкурентоспособной продукции и установление эффективных экономических взаимоотношений между сельскохозяйственными товаропроизводителями и перерабатывающими предприятиями. Суть модели кластера заключается в оптимизации взаимоотношений между участниками кластера и повышении эффективности функционирования продовольственного рынка региона.

Усовершенствована экономическая модель процесса воспроизводства продовольственной безопасности, которая отражает целевые характеристики, критерии, показатели оценки и динамики продовольственной безопасности, выделены основные этапы продовольственного обеспечения и элементы механизма решения основных проблем в процессе производства и потребления продовольствия.

Разработан методический подход к ранжированию регионов Украины и оценки использования производственного потенциала региональных агропромышленных комплексов, который позволяет выделить регионы наиболее выгодные для производства основных продуктов питания по условиям их продовольственного обеспечения и дифференцировать регионы по производству основных продуктов сельскохозяйственного производства для

обоснования кластерного подхода в обеспечении продовольственной безопасности.

Разработана модель обеспечения продовольственной безопасности на уровне региона через постоянно действующую процедуру мониторинга продовольственного рынка, который осуществляется по четырем группам показателей, отражающих экономический, социальный и медицинский аспекты продовольственной безопасности.

Обоснованы направления и система мер институционального регулирования регионального продовольственного рынка, в частности разработаны.

Получили дальнейшее развитие: понятийно-терминологический аппарат исследования в части определения понятий; концептуальная модель регионального рынка продовольствия на основе имитационного моделирования; методический подход к определению емкости продовольственного рынка и оценки продовольственного обеспечения региона; механизмы функционирования региональных оптовых рынков сельхозпродукции, сырья и продовольствия; стратегическое планирование развития региональной продовольственной сферы.

Ключевые слова: продовольственная безопасность, региональная экономика, угрозы, организационно-экономический механизм, экономико-математическая модель, система продовольственной безопасности региона, региональный продовольственный рынок, продовольственный кластер.

SUMMARY

Pushak Y.Y. The system of food security: regional aspect. - Manuscript.

Dissertation for the degree of doctor of economic sciences in specialty 08.00.05 - the development of productive forces and regional economy. - International University of Business and Law, Kherson, 2012.

The thesis is devoted to development of theoretical and methodological and applied the principles of formation and functioning of governance system of food security in the region.

The work developed concepts and terminology management system of food security in the region, developed a new concept of strategic management of food sector in the region, suggested a system of complex monitoring of food security in the region, the model of regional food cluster, improved economic model of reproduction of food security, methodical approach to the ranking of regions Ukraine and assessment of production potential of regional agro-industrial complexes, the model of food security at the regional level, reasonably methodical approach to determine the capacity of the food market and food supply assessment area, developed a conceptual model of regional food market, developed areas and a system of measures of institutional regulation of the regional food market reasonably mechanisms of

regional wholesale markets of agricultural products, raw materials and food and to the development of strategic planning for regional food sector.

Keywords: food security, regional economy, threats, organizational and economic mechanism, economic and mathematical model, the system of food security in the region, local food market, food cluster.

